RNI NO. MAHMAR/2020/84035

Its 100% guaranteed course
सबसे आसान तरीकेसे
अंग्रेजी बोलना
सिखानेके लियेही
हम जाने जाते है।
Sachin Sir's English Speaking
9028851719

BAHUJAN SAURABHA
बहुजन सौरभ

उपलब्ध आहे!
मिस्त्री, टाइल्स फिटर, पेंटर, कारपेंटर, प्लंबर इत्यादीसाठी खालील नंबर वर संपर्क करावा.
संपर्क मो. 8482839451

मंगळवार, २८ ऑक्टोबर २०२५ | वर्ष : ५ | अंक : २१८ | दैनिक | किंमत : ₹ ५/-
Tuesday, 28 October 2025 | Year : 5 | Issue : 218 | Daily | Rate: Rs. 5/-

उत्तर प्रदेश, बंगाल, उत्तराखंडसह 12 राज्यांमधील 51 कोटी मतदारांची पुनर्रचना केली जाईल

एसआयआरचा दुसरा टप्पा जाहीर

नवी दिल्ली : पत्रकार परिषदेत बोलतांना मुख्य निवडणूक आयुक्त ज्ञानेश कुमार यांनी सांगितले की, विशेष सघन सुधारणा (SIR) चा पहिला टप्पा पूर्ण झाला आहे आणि आता दुसरा टप्पा सुरू होईल. बिहारमध्ये विशेष सघन सुधारणा (SIR) यशस्वीरित्या पार पडली आहे. मुख्य निवडणूक आयुक्त ज्ञानेश कुमार पुढे म्हणाले की, बिहारच्या लोकांनी SIR वर विश्वास व्यक्त केला आहे. त्यांनी घोषणा केली की, विशेष सघन सुधारणा (SIR) चा दुसरा टप्पा देशभरातील 12 राज्यांमध्ये राबविला जाईल.

निवडणूक आयुक्तांनी सांगितले की, ज्या राज्यांमध्ये SIR प्रक्रिया पूर्ण होईल त्या सर्व मतदार याद्या आज रात्री 12:00 वाजता गोठवल्या जातील. त्या यादीतील सर्व मतदारांना SIR कडून विशिष्ट गणना फॉर्म दिले जातील. या गणना फॉर्ममध्ये सध्याच्या मतदार यादीतील सर्व आवश्यक तपशील असतील. SIR कडून विद्यमान मतदारांना फॉर्म वितरित केल्यानंतर, ज्यांची नावे गणना फॉर्ममध्ये आहेत ते सर्व त्यांची नावे 2003 च्या मतदार यादीत आहेत की नाही हे पडताळण्याचा प्रयत्न करतील. जर तसे असेल तर त्यांना कोणतेही अतिरिक्त कागदपत्रे सादर करण्याची आवश्यकता नाही. जरी त्यांचे नाव, परंतु त्यांच्या पालकांची नावे यादीत असली तरीही, त्यांना कोणतेही अतिरिक्त कागदपत्रे सादर करण्याची आवश्यकता नाही. कोणीही 2002 ते 2004 पर्यंतच्या SIR मतदार याद्या http://voters.eci.gov.in वर पाहू शकतो आणि स्वतः पडताळणी करू शकतो. SIR या 12 राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये केले जाईल. SIR देशभरात टप्प्याटप्प्याने केले जाईल. यामध्ये अंदमान आणि निकोबार, छत्तीसगड, गोवा, गुजरात, केरळ, लक्षद्वीप, मध्य प्रदेश, पुद्दुचेरी, राजस्थान, तामिळनाडू, उत्तर प्रदेश आणि पश्चिम बंगाल यांचा समावेश आहे. या राज्यांमधील मतदारांची एकूण संख्या सुमारे 51 कोटी आहे, तर 5 लाख 33 हजारांहून अधिक मतदान केंद्रे आणि बीएलओ येथे तैनात केले जातील. 'शेवटचा एसआयआर 21 वर्षांपूर्वी करण्यात आला होता' या दरम्यान, मुख्य निवडणूक आयुक्तांनी सांगितले की, देशात शेवटचा विशेष सघन सुधारणा 21 वर्षांपूर्वी करण्यात आला होता. त्यांनी स्पष्ट केले की सर्व पात्र मतदारांना एसआयआरमध्ये जोडले जाईल आणि अपात्र मतदारांना मतदार यादीतून काढून टाकले जाईल. सीईसी पुढे म्हणाले की, निवडणुकीपूर्वी एसआयआर करणे सर्वात महत्वाचे आहे. एसआयआरमध्ये काय केले जाईल?

त्यांनी स्पष्ट केले की बीएलओ मतदारांची माहिती गोळा करण्यासाठी प्रत्येक घराला तीन वेळा भेट देतील. या प्रक्रियेदरम्यान, कोणताही पात्र मतदार वगळला जाणार नाही आणि कोणताही अपात्र मतदार जोडला जाणार नाही याची खात्री करण्याची जबाबदारी बीएलओची असेल. मुख्य निवडणूक आयुक्तांनी सांगितले की ज्या राज्यांमध्ये एसआयआर प्रक्रिया सुरू आहे, त्या राज्यांमध्ये आज रात्री 12:00 वाजल्यापासून मतदार याद्या गोठवल्या जातील. त्यांनी असेही सांगितले की इतर राज्यांमध्ये स्थलांतरित झालेले मतदार या प्रक्रियेदरम्यान ऑनलाइन फॉर्म भरू शकतील. एसआयआरचा उद्देश काय आहे? विशेष सघन पुनरावृत्तीचा उद्देश मतदार यादीत सुधारणा करणे आणि नवीन मतदारांचा समावेश करणे आहे. यामध्ये नावांची पडताळणी, विद्यमान मतदारांची पडताळणी आणि आवश्यक सुधारणांचा समावेश असेल. आयोगाने सांगितले की ही प्रक्रिया पूर्णपणे पारदर्शक आणि निष्पक्ष असेल.

आसाममध्ये एसआयआर प्रक्रिया का लागू केली जाणार नाही?

नवी दिल्ली : मुख्य निवडणूक आयुक्तांनी सांगितले की आसाममधील नागरिकत्व कायदे थोडे वेगळे आहेत, त्यामुळे ही प्रक्रिया SIR पेक्षा वेगळ्या पद्धतीने राबवली जाईल. मुख्य निवडणूक आयुक्तांनी स्पष्ट केले की आसाममध्ये नागरिकत्वाबाबत वेगळे कायदे आहेत आणि SIR तेथे लागू आहे. आसाममध्ये SIR सध्या पुढे ढकलण्याचे हे देखील एक कारण आहे. आसाममध्ये मतदार याद्यांच्या विशेष पुनरावृत्तीसाठी थोडी वेगळी प्रक्रिया आवश्यक असेल, जी स्वतंत्रपणे आयोजित केली जाईल. ते म्हणाले की, सध्या सुरू असलेला विशेष सघन सुधारणा SIR हा स्वातंत्र्यानंतरचा नववा असा प्रयोग आहे. असा शेवटचा प्रयत्न 2002-04 मध्ये झाला होता. मुख्य निवडणूक आयुक्त ज्ञानेश कुमार म्हणाले की, बिहारमध्ये SIRचा पहिला टप्पा शून्य अपीलांसह पूर्ण झाला. 'दुसरा टप्पा 12 राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांमध्ये राबविला जाईल. SIR हे सुनिश्चित करेल की कोणताही पात्र मतदार वगळला जाणार नाही आणि कोणताही अपात्र मतदार यादीत समाविष्ट होणार नाही,' असे कुमार यांनी पत्रकार परिषदेत सांगितले.

2026 मध्ये पाच राज्यांमध्ये विधानसभा निवडणुका होणार आहेत : आसाम, तामिळनाडू, पुद्दुचेरी, केरळ आणि पश्चिम बंगाल. तथापि , ज्या राज्यांमध्ये स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या निवडणुका सध्या सुरू आहेत किंवा होणार आहेत, तेथे ही प्रक्रिया सध्या लागू केली जाणार नाही, कारण स्थानिक पातळीवरील प्रशासन निवडणुकीच्या कामात व्यस्त असेल.

पश्चिम बंगाल : एसआयआरपूर्वी पश्चिम बंगालमध्ये मोठे प्रशासकीय फेरबदल; 17 आयएएससह 64 अधिकाऱ्यांची बदली बिहारमध्ये एसआयआरचा पहिला टप्पा पूर्ण झाला आहे, 30 सप्टेंबर रोजी सुमारे 7.42 कोटी मतदारांची अंतिम यादी प्रकाशित झाली आहे. राज्यात मतदान 6 आणि 11 नोव्हेंबर रोजी दोन टप्प्यात होईल आणि मतमोजणी 14 नोव्हेंबर रोजी होईल.

दुसऱ्या टप्प्यातील SIR प्रक्रियेच्या प्रमुख तारखा

छपाई/प्रशिक्षण -
28 ऑक्टोबर ते 3 नोव्हेंबर 2025
घरोघरी जनगणना टप्पा -
4 नोव्हेंबर ते 4 डिसेंबर 2025
मसुदा मतदार यादीचे प्रकाशन -
9 डिसेंबर 2025
दावे आणि हरकतींचा कालावधी -
9 डिसेंबर 2025 ते 8 जानेवारी 2026
माहितीचा टप्पा (सुनावणी आणि पडताळणी) -
9 डिसेंबर 2025 ते 31 जानेवारी 2026
अंतिम मतदार यादी प्रसिद्ध -
7 फेब्रुवारी 2026

संपूर्ण प्रक्रिया कशी असेल?

SIR ही नेहमीच्या मतदार यादी पुनरावृत्तीपेक्षा अधिक तपशीलवार प्रक्रिया आहे. ब्लॉक-स्तरीय अधिकारी (BLO) घरोघरी जाऊन मतदारांकडून माहिती गोळा करतील आणि त्यांना गणना फॉर्म भरण्यास सांगतील. आयोगाने निर्देश दिले आहेत की प्रत्येक मतदाराशी तीन वेळा संपर्क साधला जाईल. जर एखादा मतदार तात्पुरता बाहेर असेल किंवा कार्यालयीन वेळेत उपलब्ध नसेल, तर तो स्वत: ऑनलाइन त्यांची माहिती अपडेट करू शकतो. पहिल्या टप्प्यात, जुन्या नोंदींमधील तफावत ओळखण्यासाठी मतदारांची माहिती 2002-03-04 च्या यादीशी जुळवली जाईल.

विद्यार्थ्यांच्या आत्महत्यांचे वाढते प्रमाण रोखण्यासाठी राज्यांकडून मागवले अहवाल : सुप्रीम कोर्ट

नवी दिल्ली : विद्यार्थ्यांमधील मानसिक आरोग्य समस्या आणि आत्महत्या प्रकरणांना तोंड देण्यासाठी न्यायालयाने घालून दिलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वांच्या अंमलबजावणीची स्थिती आठ आठवड्यांच्या आत कळवावी, असे सर्वोच्च न्यायालयाने सोमवारी सर्व राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांना सांगितले.

न्यायमूर्ती विक्रम नाथ आणि संदीप मेहता यांच्या खंडपीठाने केंद्र सरकारला आठ आठवड्यांच्या आत अनुपालन प्रतिज्ञापत्र दाखल करण्याचे निर्देश दिले, ज्यामध्ये या मार्गदर्शक तत्त्वांच्या अंमलबजावणीसाठी उचललेल्या पावलांची माहिती दिली जाईल. सोमवारी झालेल्या सुनावणीदरम्यान, न्यायालयाला सांगण्यात आले की जुलैच्या निकालात केंद्र सरकारला 90 दिवसांच्या आत अनुपालन प्रतिज्ञापत्र दाखल करण्याचे आदेश देण्यात आले आहेत. खंडपीठाने सर्व राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांना या प्रकरणात प्रतिवादी म्हणून सहभागी करून आठ आठवड्यांच्या आत त्यांचे उत्तर दाखल करण्याचे निर्देश दिले. या प्रकरणाची पुढील सुनावणी आता जानेवारी 2026 मध्ये होईल.

विद्यार्थ्यांमधील वाढत्या आत्महत्यांविरुद्ध सर्वोच्च न्यायालयाने कडक कारवाई केली. देशभरातील विद्यार्थ्यांच्या आत्महत्यांच्या वाढत्या संख्येचा गांभीर्याने विचार करून, सर्वोच्च न्यायालयाने मानसिक आरोग्य संकटाला तोंड देण्यासाठी व्यापक मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली. न्यायालयाने म्हटले आहे की देशातील विद्यार्थी, शैक्षणिक संस्था आणि कोचिंग सेंटर्स यांच्याशी संबंधित आत्महत्या रोखण्यासाठी एकसंध आणि अंमलबजावणीयोग्य कायदेशीर चौकट नाही, ज्यामुळे 'कायदेशीर आणि नियामक पोकळी' निर्माण होते.या परिस्थितीच्या पार्श्वभूमीवर, न्यायालयाने 15 मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली आणि म्हटले की सक्षम अधिकारी विधेयक किंवा नियामक चौकट तयार करेपर्यंत ही मार्गदर्शक तत्त्वे प्रभावी आणि बंधनकारक राहतील. सर्वोच्च न्यायालयाने सर्व शैक्षणिक संस्थांना एकसमान मानसिक आरोग्य धोरण स्वीकारणे आणि अंमलात आणणे अनिवार्य केले. हे धोरण 'उमीद' (समजून घ्या, प्रेरित करा, व्यवस्थापित करा, सहानुभूती दाखवा, सक्षम करा, विकसित करा) मसुदा मार्गदर्शक तत्त्वे, 'मनोदर्पण'उपक्रम आणि राष्ट्रीय आत्महत्या प्रतिबंधक धोरणापासून प्रेरित असू शकते. न्यायालयाने असेही आदेश दिले की या धोरणाचा दरवर्षी आढावा घेतला पाहिजे आणि संस्थेच्या वेबसाइट आणि सूचना फलकावर सार्वजनिकरित्या उपलब्ध करून दिला पाहिजे.

एकेकाळी द्रमुक आणि काँग्रेसचे मार्ग वेगवेगळे होते, आता आम्ही एक संघ आहोत : मुख्यमंत्री स्टॅलिन

तामिळनाडू : तामिळनाडूचे मुख्यमंत्री आणि द्रमुकचे अध्यक्ष एमके स्टॅलिन यांनी सोमवारी एका निवेदनात म्हटले आहे की, त्यांचा पक्ष, द्रमुक आणि काँग्रेस एकेकाळी वेगवेगळे मार्ग अवलंबत होते, परंतु आता ते राष्ट्रीय हितासाठी एकाच संघात आहेत. स्टॅलिन यांनी काँग्रेस नेते राहुल गांधी यांचे कौतुक करतांना म्हटले आहे की ते त्यांना मोठा भाऊ मानतात आणि राहुल गांधींनी त्यांना दाखवलेले प्रेम ते शब्दात व्यक्त करू शकत नाहीत. सोमवारी, स्टॅलिन यांनी तामिळनाडूतील विरुधुनगर येथे एका काँग्रेस नेत्याच्या मुलाच्या लग्नाला हजेरी लावली. समारंभात ते म्हणाले, 'हे सांगणे महत्त्वाचे आहे की जरी द्रमुक आणि काँग्रेस एकेकाळी वेगवेगळ्या मार्गांनी चालत होते, तरी आज देशाच्या भल्यासाठी, तामिळनाडूच्या विकासासाठी आणि भारताच्या एकतेसाठी, आम्ही एकाच बाजूला आहोत. आम्ही एका समान दृष्टिकोनाने पुढे जात आहोत.' ते म्हणाले की राहुल गांधींनी त्यांना दाखवलेले प्रेम ते शब्दात व्यक्त करू शकत नाहीत.

"मी इतर राजकीय नेत्यांना कधीही 'भाऊ' असे संबोधले नाही. पण जेव्हा जेव्हा मी राहुल गांधींशी बोलतो तेव्हा मी तेच करतो. कारण ते मला भावासारखे, मोठ्या भावासारखे वागवतात. जेव्हा जेव्हा ते माझ्याशी बोलतात, फोनवर असो किंवा समोरासमोर, तेव्हा ते मला 'माझा प्रिय भाऊ' असे संबोधतात. मी त्या सर्व गोष्टी विसरू शकत नाही. या दोन राजकीय चळवळींमधील समजूतदारपणा आणि वैचारिक बंध या देशाचे भविष्य सुरक्षित करेल. त्यांनी नवविवाहित जोडप्यांना त्यांच्या मुलांना सुंदर तमिळ नावे देण्याचे आवाहन केले.
- मुख्यमंत्री स्टॅलिन

संविधान हा सर्वोच्च आहे, संसद नव्हे! सरन्यायाधीश गवईंचा संदेश

नागपूर : न्या. भूषण रामकृष्ण गवई यांनी 14 मे 2025 रोजी भारताचे 52 वे सरन्यायाधीश म्हणून शपथ घेतली आणि त्यांनी न्यायव्यवस्थेत पारदर्शकता, सुसंवाद आणि संविधानाच्या सर्वोच्चत्वावर भर देणारा कार्यकाळ सुरू केला. न्यायाशीध गवई हे भारताच्या इतिहासातील दलित समाजातील दुसरे आणि बौद्ध धर्मातील पहिले सरन्यायाधीश आहेत. त्यांच्या कारकीर्दीतील हा टप्पा न्यायव्यवस्थेतील समावेशकतेचे प्रतीक मानला जातो. सरन्यायाधीश झाल्यानंतर त्यांनी सर्वोच्च न्यायालयात 'संविधान हा सर्वोच्च आहे, संसद नव्हे' असा ठाम संदेश दिला आणि न्यायव्यवस्था ही कोणत्याही राजकीय दबावापलीकडे स्वतंत्र राहिली पाहिजे, यावर त्यांनी विशेष भर दिला. त्यांनी स्पष्टपणे नमूद केले की 'मुख्य न्यायाधीश हा इतर न्यायाधीशांपेक्षा श्रेष्ठ नाही; सर्व न्यायाधीशांचे अधिकार समान आहेत', अशा वक्तव्याने त्यांनी न्यायालयीन लोकशाहीची भावना अधोरेखित केली. सरन्यायाधीश म्हणून त्यांनी प्रलंबित खटले वेगाने निकाली काढणे, न्यायालयीन प्रक्रियेत डिजिटल प्रणालीचा विस्तार, आणि न्यायालयीन प्रवेश सुलभ करणे यांना प्राधान्य दिले. त्यांनी 'वेगवान न्याय म्हणजेच खरा न्याय' या तत्त्वावर भर देत, अटक प्रकरणे आणि बंदिवासाच्या सुनावण्या त्वरित घेण्याचे निर्देश दिले.भारताचे सरन्यायाधीश भूषण रामकृष्ण गवई यांनी आपल्या उत्तराधिकारी म्हणून सर्वोच्च न्यायालयातील दुसरे वरिष्ठ न्यायाधीश न्यायमूर्ती सूर्यकांत यांचे नाव केंद्र सरकारला सुचवले आहे. परंपरेनुसार, कायदा मंत्रालयाने सध्याचे सरन्यायाधीश गवई यांना त्यांच्या उत्तराधिकाऱ्याचे नाव सुचवण्याची विनंती केली होती. गवई हे 23 नोव्हेंबर रोजी सेवानिवृत्त होणार असून, त्यांच्या प्रस्तावास सरकारची मंजुरी मिळाल्यानंतर न्यायमूर्ती सूर्यकांत 24 नोव्हेंबर 2025 रोजी भारताचे 53 वे सरन्यायाधीश म्हणून पदभार स्वीकारतील. त्यांचा कार्यकाळ 9 फेब्रुवारी 2027 पर्यंत असेल, म्हणजेच त्यांना सुमारे दीड वर्षांचा तुलनेने दीर्घ कार्यकाळ लाभणार आहे.

डॉ. आंबेडकरांच्या प्रेरणेने जगभर सामाजिक न्यायाचे संदेशवाहक AANA ला प्रतिष्ठित आंतरराष्ट्रीय सन्मान

डेन्व्हर (अमेरिका) : शिक्षण आणि समतेच्या मूलभूत हक्कांवर विश्वास ठेवणाऱ्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांना आता जागतिक मंचावर नवी ओळख मिळाली आहे. आंबेडकर असोसिएशन ऑफ नॉर्थ अमेरिका (AANA) या संस्थेला कौन्सिल ऑन सोशल वर्क एज्युकेशन (CSWE) तर्फे 2025 सालचा 'पार्टनर्स इन ॲडव्हान्सिंग इंटरनॅशनल एज्युकेशन (PIE)' संस्थात्मक पुरस्कार प्रदान करण्यात आला आहे. हा सन्मान अमेरिकेच्या डेन्व्हर शहरात झालेल्या CSWE च्या 71 व्या वार्षिक परिषदेत देण्यात आला. या वर्षीच्या परिषदेचा विषय होता, 'सामाजिक कार्यात दिव्यांग सक्षमीकरण आणि सन्मान'. AANA या स्वयंसेवकांनी उभारलेल्या संस्थेची वाटचाल 2008 मध्ये सुरू झाली. "Educate, Agitate, Organize" या आंबेडकरी तत्त्वज्ञानावर आधारलेली ही चळवळ वंचित समाजांमध्ये शिक्षण, आरोग्य आणि समानतेसाठी धडपड करत आहे. भारतातील दुर्गम भागांत शाळांसाठी पायाभूत सुविधा व शिष्यवृत्ती, मुलींच्या शिक्षणासाठी उपक्रम, डिजिटल साक्षरतेचे प्रशिक्षण, तसेच सिकलसेल तपासणीसारखे आरोग्य अभियान ही तिची वैशिष्ट्यपूर्ण कामगिरी ठरली आहे. संस्थेचे आणखी एक उल्लेखनीय कार्य म्हणजे कोविड महामारीदरम्यान केलेली तातडीची मदत आणि अमेरिकेत जातिनिर्मूलनविषयक जनजागृतीसाठी राबवलेली मोहिम. माहितीपट निर्मितीपासून ते महिला नेतृत्व कार्यशाळांपर्यंत - AANA यांनी सामाजिक न्यायाचा विचार स्थानिक आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर जोडला आहे. विशेष म्हणजे, संस्थेच्या देणग्यांपैकी तब्बल 99टक्के रक्कम थेट समाजोपयोगी प्रकल्पांवर खर्च होते. या सन्मान सोहळ्यात बोलताना AANAच्या अध्यक्षा स्मिता म्हणाल्या, 'हा पुरस्कार आमच्या सर्व स्वयंसेवकांचा आणि समर्थकांचा सन्मान आहे. डॉ. आंबेडकरांनी दाखवलेला मार्ग - शिक्षणाद्वारे मुक्ती - आजही आमच्या प्रत्येक उपक्रमात जिवंत आहे. CSWE आयोगाने या प्रसंगी AANA च्या 'शिक्षण, सक्षमीकरण आणि वकिलीद्वारे जागतिक सामाजिक न्यायाशी जोडलेले परिवर्तनकारी कार्य' या योगदानाचे कौतुक केले. या पुरस्कार सोहळ्यात युनिव्हर्सिटी ऑफ डेन्व्हरच्या डॉ. ॲन पेत्रिला आणि युनिव्हर्सिटी ऑफ यूटाच्या फिनाऊ राबुका-कॉन्कलिन यांनाही जागतिक सामाजिक शिक्षणासाठीच्या योगदानाबद्दल गौरवण्यात आले. डॉ. आंबेडकरांचे विचार आणि समतेचा संदेश आजही सीमांच्या पलिकडे जाऊन लोकांना प्रेरित करतात आणि AANA हे त्या जागतिक आंदोलनाचे जिवंत प्रतीक ठरत आहे.

मोजक्याच जागा शिल्लक

मोजक्याच जागा शिल्लकबुद्ध विहार समिती तर्फे हैद्राबाद बुद्ध वनम् येथे जाणाऱ्या धम्मसहलीमध्ये मोजक्याच जागा शिल्लक आहेत.
: संपर्क :
अ.क. पाटील मो. 7972987584
धेनूत्तम बोंबर्डे मो. 9561561788

यवतमाळची पूजा भेंडारकर करणार कॉमनवेल्थमध्ये भारताचे प्रतिनिधीत्व

यवतमाळ : येथील सर्वसामान्य कुटुंबातील बीएएमएस पदवी घेतलेल्या डॉ. पूजा संजय भेंडारकर हिने आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आपली ओळख निर्माण केली आहे. कॉमनवेल्थ यूथ पीस ॲम्बेसेडर नेटवर्क लंडन यांच्या माध्यमातून 56 देशांचे संघटन करण्यात आले आहे. यामध्ये भारताचे प्रतिनिधी म्हणून 2025-2027 या कालावधीसाठी पूजा यांची निवड झाली आहे.

वैद्यकीय पदवी घेतल्यानंतर पूजा गव्हर्नमेंट लॉ कॉलेज मुंबई येथे कायद्याचे शिक्षण घेत आहे. अंतिम वर्षाला असताना पूजाच्या चार वर्षांपासून सुरू असलेल्या प्रयत्नाला यश आले. तिने कॉमनवेल्थ सेक्रेटरिएट लंडन यांच्याकडे तीन विषयातील लेखी सादरीकरण केले. त्यापैकी मेडिकोलिगल पीस नेक्सेस याची निवड झाली. त्यानंतर पूजा हिची कठोर मुलाखत घेण्यात आली. प्रोफाईल पडताळणीपासून या प्रक्रियेची सुरुवात झाली होती. **पूजाने औषधी आणि कायदा यातील आंतर समन्वय यावर सादरीकरण केले होते.** यापूर्वी तिने गांधीनगर येथे गृहमंत्रालय दिल्ली यांच्या वतीने आयोजित नॅशनल फॉरेन्सिक सायन्स युनिव्हर्सिटी येथील कार्यक्रमात आपली भूमिका मांडली होती.

या निवडीमुळे पूजाला आंतरराष्ट्रीय स्तरावर काम करण्याची संधी मिळाली आहे. तिच्या माध्यमातून 100 प्रशिक्षितांची चमू तयार केली जाणार आहे. त्यांच्या माध्यमातून महिला, तरुण व शालेय विद्यार्थी स्तरावर मार्गदर्शन करण्यात येणार आहे. फेलोशिप देण्याचा अधिकार पूजाला मिळाला आहे. राष्ट्रकुल पातळीवर सहकार्य व संवाद वाढविण्याच्या दिशेने हे महत्त्वाचे पाऊल आहे. 25 सप्टेंबर ते 6 ऑक्टोबर या कालावधीत मलेशियायेथे बोर्निओ इंटरनॅशनल सेंटर फॉर आर्बिट्रेशन ॲन्ड मेडिएशन हे प्रशिक्षण पूर्ण केले. यामुळे संवादाधारीत व संवेदनशील वाद निवारणाची क्षमता अधिक दृढ झाली असे डॉ. पूजा यांनी सांगितले. तिच्या वाटचालीत वडील संजय, आई वैजयंती यांचे मार्गदर्शनही महत्त्वपूर्ण राहिले आहे.

राष्ट्रकुल पातळीवर ठसा उमटविणारी डॉ. पूजा भेंडारकर ही यवतमाळ पब्लिक स्कूलची विद्यार्थिनी आहे. तिने इयत्ता दहावीपर्यंतचे शिक्षण येथेच पूर्ण केले.

डॉ. मा.म. आयुर्वेद महाविद्यालय यवतमाळ येथून बीएएमएसची पदवी घेतली. नंतर शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयात वैद्यकीय अधिकारी म्हणून सेवा दिली. तिची रुची कायद्याचे ज्ञान घेण्यात असल्याने तिने मुंबई येथील लॉ कॉलेजमध्ये प्रवेश घेतला.

कंगना रणौतच्या वक्तव्यावर पंजाबमधील शेतकऱ्यांचा तीव्र संताप

चंदिगड : हिमाचल प्रदेशच्या मंडी लोकसभा मतदारसंघातील भाजप खासदार आणि बॉलिवूड अभिनेत्री कंगना रणौत आज पंजाबमधील बठिंडा न्यायालयात हजर झाल्या. शेतकरी आंदोलनादरम्यान केलेल्या वक्तव्यावर त्यांनी जाहिरपणे माफी मागितली.

'माझा हेतू कोणालाही दुखवण्याचा नव्हता. प्रत्येक आई माझ्यासाठी पूजनीय आहे, मग ती पंजाबची असो किंवा हिमाचलची. मी कोणत्याही व्यक्तीला लक्ष्य केले नव्हते, फक्त एका मीमला रीपोस्ट केले होते. माझ्या बोलण्याने कुणालाही दुःख झाले असेल, मी माफी मागते' अशी प्रतिक्रिया कंगनाने दिली. या आधी कनिष्ठ न्यायालयाने कंगनाला अनेक वेळा समन्स पाठवले होते, परंतु प्रतिसाद मिळाला नव्हता. व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे उपस्थित राहण्याचा अर्जही फेटाळण्यात आला होता. पंजाब-हरियाणा हायकोर्ट आणि नंतर सुप्रीम कोर्टानेही प्रकरण रद्द करण्यास नकार दिला. सुप्रीम कोर्टाने आपल्या निरीक्षणात म्हटले होते की, 'कंगनाने फक्त पोस्ट शेअर केली नव्हती, तर त्या वृद्ध महिलेला लक्ष्य करत स्वतंत्र टिप्पणीही केली होती.' त्याच आदेशानुसार बठिंडा न्यायालयाने कंगनाला 27 ऑक्टोबर रोजी प्रत्यक्ष उपस्थित राहण्यास सांगितले होते.

चला आपला बहुजन सौरभ बलशाली करू या !

आपल्या बहुजन समाजातील महापुरुषांच्या विचारांवर आपण सर्व क्षेत्रांत उल्लेखनीय कामगिरी केली आहे. त्यांच्या जयंती निमित्त आपण वैयक्तीक अथवा मित्रांच्या/ संस्था/संघटनेची शुभेच्छा जाहिरात स्वरूपात देऊन दैनिक बहुजनसौरभला आर्थिक सहकार्य करावे!

वर्तमानपत्रात बातम्या, लेख, कथा, कविता हवे असते तसेच जाहिराती गरजेच्या असतात हे लक्षात घेऊन आपण आपल्या कुटुंबातील सदस्याचे जयंती-स्मृतीदिन, वाढदिवस, सण, उत्सव, व्यवसाय, उत्पादने इत्यादी अनेक बाबतीत आपल्या समाजातील उद्योजक व व्यवसायिक यांनी जाहिरात देऊन किंवा जसे शक्य आहे तसे आर्थिक मदत केली तरच आपण आपलाच मिडीया बलशाली करू शकतो!

मुख्य संपादक, दैनिक बहुजन सौरभ

“ शिक्षणामुळे माणूस स्वत:ला ओळखू लागतो, त्यामुळे शिक्षण हे खूप महत्त्वाचे आहे. ”

बहुजन सौरभ

संपादकीय

राजकीय हालचाली व निवडणूक

ऑक्टोबर महिन्यात अनेक राज्ये आणि केंद्रपातळीवर मोठ्या निवडणूक घडामोडी सुरू आहेत. बिहार आणि महाराष्ट्रमधील स्थानिक स्वराज संस्था निवडणूकांना विरोधी पक्षांनी बोगस मतदारयादी आणि मतचोरीवरून आक्रमक भूमिका घेतली आहे. बिहारमध्ये झारखंड मुक्ती मोर्चाने (JMM) निवडणूक लढण्यास नकार देत काँग्रेस आणि राजदवर ‘राजकीय कटकारस्थान’ रचल्याचा आरोप केला आहे, त्यामुळे विरोधकांमध्ये तणाव निर्माण झाला आहे. महाराष्ट्रातही विरोधी पक्षांचा मोर्चा 1 नोव्हेंबरला मुंबईत होणार आहे. निवडणूक आयोगाच्या कार्यवाहीवर विरोधक सरकारच्या चौकशीची मागणी करत आहेत. नवीन सरकारचे निर्णयसरकारकडून सत्तेचा वापर अनेक पातळ्यांवर मोठ्या निर्णयांसाठी केला जात आहे. नवीन सरकारच्या धोरणामध्ये ‘राष्ट्र प्रथम’ ही भावना अधिक ठळकपणे दिसते. 2014 नंतरच्या सरकारने संतुष्टीकरणाचा आदर्श ठेवला, तुष्टीकरणाच्या आरोपांमधून बाहेर पडण्याचा प्रयत्न केला आहे. या निर्णयांचा विधीमंडळात विरोधकांकडून सातत्याने आढावा घेतला जातो? विरोधी पक्षांचे धोरणविरोधकांची विशेष भूमिका निवडणूक प्रक्रियेत, जनगणना, आरक्षण आणि जनतेसाठी लढ्यात दिसून येते. काँग्रेस, महाआघाडी, मनसे व इतरांनी जातनिहाय जनगणना सार्वजनिक करावी, आरक्षण वाढवावे, अशा मागण्या केल्या आहेत. विरोधकांचे डावे-आघाडी एकत्र येत ‘लोकशाही बचाओ’ आंदोलनाची तयारी करत आहेत. सरकारच्या धोरणाविरोधात त्यांनी जनतेपर्यंत आपला मुद्दा पोहोचवण्यासाठी मोर्चे आणि आंदोलने सुरू ठेवली आहेत. राज्यांना मिळणारा वाटाराज्यांनी त्यांच्या हक्कासाठी केंद्राकडे आवाज उठवणे सुरू ठेवले आहे. सत्तेचे केंद्रीकरण आणि निधी वाटप, विकास योजनांमध्ये राज्यांचा वाटा, यावर राज्य आणि केंद्रात चुरस निर्माण झाली आहे. केंद्राच्या धोरणांचा राज्यांवर थेट परिणाम होतो, त्यामुळे राजकीय तणाव वाढतो. निष्कर्षअंतर्गत राजकारणात निवडणूक प्रक्रिया, सरकारचे निर्णय, विरोधी पक्षांचे धोरण आणि राज्यांना मिळणारा वाटा यासंबंधी सतत हलचाली घडत आहेत. या सर्व घडामोडी भारतीय लोकतंत्रीय व्यवस्थेचे प्रवाह दर्शवतात, जिथे प्रत्येक घटक आपला आवाज बुलंद करण्याचा प्रयत्न करतो. सध्या बिहार विधानसभा निवडणूक 2025 मोठ्या राजकीय चर्चेचा विषय आहे. महागठबंधन (‘INDIA’ आघाडी) ने तेजस्वी यादव यांना मुख्यमंत्री पदाचा उमेदवार जाहीर करून एनडीएवर जोरदार हल्ला चढवला आहे. एनडीएमधील काही नेतृत्वावर म्हणजे खास करून मुख्यमंत्री नीतीश कुमार यांच्या भूमिकेवर प्रश्न दाखवले जात आहेत. विरोधकांनी सत्ताधाऱ्यांवर सरकार पाडण्याचा कट असल्याचा आरोप केला आहे. महाराष्ट्र, उत्तर प्रदेश आणि दिल्लीसारख्या मोठ्या राज्यांमध्येही स्थानिक निवडणुकांचा माहौल गरम आहे आणि भाजप, काँग्रेस, इतर पक्षांकडून आपली ताकद वाढवण्यासाठी विविध आंदोलने सुरू आहेत. केंद्रीय गृहमंत्री अमित शाह यांच्या बिहार दौऱ्यामुळे भाजपने केलेली रणनीती विशेष लक्षवेधी ठरली आहे. बिहारमध्ये दोन टप्प्यात मतदान, आणि 14 नोव्हेंबरला निकाल जाहीर होणार आहेत, त्यामुळे राजकीय दावे आणि आरोप-प्रत्यारोप सुरु आहेत? नवीन सरकारचे निर्णयनवीन सरकारने ‘राष्ट्र प्रथम’ या भावनेला प्राधान्य देत अनेक महत्त्वाचे निर्णय घेतले आहेत. प्रधानमंत्री मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली विविध योजनांचा विस्तार केला जात असून, ‘पीएम सूर्य घर मुफ्त बिजली’ योजनेद्वारे प्रत्येक घरात मोफत सौर ऊर्जा देण्याचा निर्णय घेतला आहे. सरकारने व्यावसायिक आणि व्यापारी धोरणातही बदल केले आहेत. रशियातून तेल आयात रोखण्याचा विचार आणि चीनशी व्यापार संबंध सुधारणे हे तसेच शेअर बाजारामध्ये आलेली तेजी, हे अर्थव्यवस्थेवर प्रभाव टाकणारे निर्णय आहेत. विरोधी पक्षांचे धोरणविरोधी पक्षांनी एकत्र येत ‘लोकशाही बचाओ’ चळवळ चालवली आहे. काँग्रेसने जातीय जनगणना, आरक्षण वाढ, भ्रष्टाचाराच्या मुद्द्यांवर मागण्या केल्या आहेत. बिहार आणि इतर राज्यांमध्ये विरोधकांनी सरकारविरोधी सभांचे आयोजन वाढवले असून, स्थानिक मुद्द्यांवर सरकारला थेट प्रश्न विचारले आहेत. कॉंग्रेस, जेडीयू, आप, राजद यांनी वेळोवेळी सरकारच्या निर्णयांची समीक्षा केली आणि जनतेपर्यंत आपला संदेश पोहचवण्यासाठी समाजमाध्यमांचा वापर केला आहे. महागठबंधनमध्ये मुख्यमंत्री पदासाठी तेजस्वी यादव यांना उमेदवारी दिल्यामुळे सत्ताधाऱ्यांना आव्हान मिळाले आहे. राज्यांना मिळणारा वाटाराज्य आणि केंद्र सरकारमध्ये निधीची विभागणी, विकास योजनांचे वाटप, आणि अधिकारांच्या बाबतीत नवीन तणाव जाणवतो आहे. लद्दाखसारख्या प्रदेशात संविधानच्या 6व्या अनुसूची अंतर्गत आदिवासी हक्क, विशेष स्टेटस आणि स्वायत्तता मिळवण्यासाठी नागरिकसमूह आंदोलन करत आहेत. केंद्रीय गृह मंत्रालयही याबाबत संवाद साधत असून, संविधानातील अनुच्छेद 371 अंतर्गत लद्दाखला विशेष अधिकार देण्याचा विचार सुरु आहे. या निर्णयांमुळे राज्यांना मिळणारा वाटा आणि स्थानिक स्वायत्ततेसंदर्भात नव्या दिशेने विचार होत आहे. निष्कर्ष आजच्या देशपातळीवरील राजकीय परिस्थितीवर पाहता निवडणुकांचे परिणाम, सरकारचे राष्ट्रीय व आर्थिक धोरण, विरोधी पक्षांची आंदोलने आणि राज्य-केंद्र संबंध या चारही स्तरांवर भारतीय लोकशाही गतीमान आहे. या सर्व पाठबळामुळे ‘लोकशाही बचाओ’ आणि ‘राष्ट्र प्रथम’ या फरकावर जनतेचा फोकस आहे. लोकसभेपासून विधानसभेपर्यंत प्रत्येक राज्य आणि केंद्र सरकारमध्ये चाललेल्या संघर्षामुळे देशातील सामान्य नागरिक, शेतकरी, बेरोजगार आणि व्यापारी वर्गापर्यंत राजकारणाची छाप अगदी ठळकपणे जाणवते. आगामी महिन्यांमध्ये हे राजकीय बदल निर्णायक ठरतील. ■ ■

भारतीय शेतीतील वास्तव स्त्रीशक्ती, अदृश्य श्रम, अपूर्ण मान्यता ...

राष्ट्रीय श्रमबल सर्वेक्षण 2023-24 नुसार, भारताच्या कृषी क्षेत्रात महिलांची हिस्सेदारी 42 टक्क्यांहून अधिक आहे आणि ग्रामीण भागातील प्रत्येक तीनपैकी दोन महिला शेती समुदायाचा अविभाज्य भाग आहेत. म्हणजे तीन पैकी 2 महिला या शेतकरी आहेत. ही संख्या केवळ आकडेवारी नसून भारतीय ग्रामीण समाजातील स्त्रियांच्या श्रम, संवेदना आणि जबाबदारीचे प्रतिक आहे. तथापि, या मोठ्या सहभागानंतरही शेती क्षेत्रात महिलांना योग्य मान्यता मिळत नाही. कृषी क्षेत्रात ‘स्त्रीकरण’ वाढले असले तरी अर्ध्याहून अधिक महिलांना त्यांच्या श्रमाचे मानधन दिले जात नाही. केवळ 13 टक्के महिला शेतकऱ्यांच्या नावावर शेतीयोग्य जमीन आहे, तर महिला शेतमजुरांच्या नावावर फक्त 2 टक्के जमीन नोंदलेली आहे. यावरून स्पष्ट होते की शेतीत महिलांचा सहभाग व्यापक असला तरी मालकी हक्क आणि निर्णयाधिकार त्यांच्यापर्यंत पोहोचलेला नाही.

ग्रामीण भागात पुरुषांचे रोजगारासाठी स्थलांतर वाढले आहे आणि या स्थलांतरानंतर शेतीचा गाडा पुढे नेण्याची जबाबदारी मोठ्या प्रमाणावर महिलांवर आली आहे. त्यांनी केवळ शेतीच नव्हे तर कुटुंबाचे नियोजन, अन्नसुरक्षा, पर्यावरण संवर्धन आणि सामाजिक जीवनाच्या रचनेची जबाबदारीही पार पाडली आहे. तरीदेखील देशाच्या कृषी जनगणनेत आजही महिलांना ‘शेतकरी’ म्हणून ओळख दिली जात नाही, तर फक्त पुरुषांना मान्यता दिली जाते. ही मानसिक आणि धोरणात्मक असमानता दूर होणे हे ग्रामीण विकासाच्या दृष्टीने अत्यावश्यक आहे.

राष्ट्रीय श्रमबल सर्वेक्षणच्या ताज्या आकडेवारीनुसार बिहार आणि उत्तर प्रदेश या राज्यांमध्ये सुमारे 80 टक्के महिला कृषी क्षेत्रात कार्यरत आहेत, परंतु यांपैकी निम्म्याहून अधिक महिला ‘विनामजुरी श्रमिका’ म्हणून काम करतात. या महिलांची संख्या गेल्या आठ वर्षात 23.6 दशलक्षांवरून 59.1 दशलक्षांपर्यंत वाढली आहे. म्हणजेच महिलांचा शेतीतील सहभाग वाढला आहे, पण त्याचे आर्थिक रूपांतर त्यांच्या जीवनमानात झालेले नाही. प्रधानमंत्री किसान सन्मान निधी योजनेच्या आकडेवारीनुसार, कृषी समृद्ध पंजाबसारख्या राज्यातदेखील केवळ 1 टक्के महिलांच्या नावावर शेतीयोग्य जमीन आहे. हे सूचक आहे की मालकीचा अभाव हा महिलांच्या आर्थिक दुर्बलतेचा मुख्य आधार आहे. आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पाहिले तरी ही असमानता स्पष्ट दिसते. जागतिक आरोग्य संघटनेनुसार, जगभरात जवळपास 900 दशलक्ष

महिला कृषी क्षेत्रात कार्यरत आहेत, तर विकसनशील देशांमध्ये त्यांचा सहभाग 43 टक्क्यांपर्यंत आहे. परंतु, शेतीतील जमीनमालकी आणि वेतनाच्या बाबतीत महिलांना समान हक्क आजही नाहीत. आंतरराष्ट्रीय श्रम संघटनेच्या 2022 च्या अहवालानुसार, जगातील 64 देशांतील महिला दरवर्षी सरासरी 1,664 तास विनामजुरी काम करतात, ज्याची किंमत जागतिक सकल उत्पन्नात GDP च्या सुमारे 9 टक्के इतकी आहे. भारताच्या संदर्भात पाहता, भारतीय रिझर्व्ह बँकेच्या 2023 च्या अहवालानुसार जर या विनामजुरी कामाचे मोजमाप केले गेले, तर ते एकूण GDPच्या 7.5 टक्के इतके ठरेल. या आकडेवारीतून दिसून येते की महिलांच्या अदृश्य श्रमाचे आर्थिक मूल्य समाजात अजूनही मान्य केले गेलेले नाही. तसेच महिलांचे योगदान केवळ शेतीपुरते मर्यादित नाही; त्यांनी सामाजिक संरचना टिकवून ठेवण्यास, पर्यावरणाच्या संरक्षणात आणि कुटुंबाच्या पोषणात अमूल्य योगदान दिले आहे. डोंगराळ आणि दुर्गम भागांतील महिलांनी, पुरुषांच्या स्थलांतरानंतरही, आजारी किंवा गर्भवती स्त्रियांना खांद्यावर घेऊन खडतर रस्ते पार करताना दाखवलेले धैर्य ही भारतीय ग्रामीण स्त्रीची खरी ओळख आहे. तथापि, या सामाजिक आणि आर्थिक संघर्षाच्या छायेत एक भीषण वास्तवही दडलेले आहे ते म्हणजे कृषी क्षेत्रातील आत्महत्यांचे वाढते प्रमाण. राष्ट्रीय गुन्हे नोंदवही ब्युरोच्या "Accidental Deaths and Suicides in India 2023" अहवालानुसार, 2023 मध्ये कृषी क्षेत्रात एकूण 10,786 आत्महत्या झाल्या आहेत. त्यापैकी 4,690 आत्महत्या शेतकऱ्यांनी आणि 6,096 आत्महत्या कृषी कामगारांनी केल्या आहेत. म्हणजेच दररोज सुमारे 30 जण आणि दरमहा सुमारे 900 जण कृषी संकटाच्या दुष्चक्रात सापडून आत्महत्या करत आहेत. आत्महत्या केलेल्या शेतकऱ्यांपैकी 4,553 पुरुष आणि 137 महिला होत्या, तर कृषी कामगारांपैकी 5,433 पुरुष आणि 663 महिला होत्या. या आकडेवारीतून महिलांच्या वेदनादायक स्थितीचे दर्शन होते. कारण आर्थिक असुरक्षिततेचे ओझे त्यांनीही तितक्याच प्रमाणात पेलले आहे. महाराष्ट्र राज्य या आत्महत्यांमध्ये अव्वल आहे. येथे 2,518 शेतकऱ्यांनी आणि 1,633 कृषी कामगारांनी आत्महत्या केल्या आहेत. त्यानंतर कर्नाटक, आंध्र प्रदेश, मध्य प्रदेश, तामिळनाडू आणि छत्तीसगड यांचा क्रम लागतो. पश्चिम बंगाल, बिहार, ओडिशा, झारखंड, हिमाचल प्रदेश, गोवा आणि काही ईशान्य राज्यांत कृषी क्षेत्रात एकही आत्महत्या झालेली नाही, ही बाब काही प्रमाणात आशादायक वाटते. पण एकंदर देशाच्या पातळीवर पाहता हे चित्र अत्यंत चिंताजनक आहे. या पार्श्वभूमीवर नाबार्डच्या ग्रामीण धारणा सर्वेक्षण अहवाल 2025 मध्ये ग्रामीण अर्थव्यवस्थेतील कर्ज प्रणालीतील बदल महत्त्वाचे ठरतात. या अहवालानुसार, आता 54.5 टक्के ग्रामीण कुटुंबे केवळ औपचारिक स्रोतांमधून क्षेत्रीय ग्रामीण बँका, सहकारी संस्था आणि सुक्ष्म वित्त संस्था कर्ज घेत आहेत, जे आतापर्यंतचे सर्वाधिक प्रमाण आहे. यामुळे ग्रामीण भागातील आर्थिक शोषणात घट झाली आहे, कारण या संस्थांकडून दिल्या जाणाऱ्या कर्जांवरील व्याजदर नियंत्रित असतात. मात्र अजूनही 22 टक्के ग्रामीण कुटुंबे साहूकार, मित्र किंवा नातेवाईकांसारख्या अनौपचारिक स्रोतांवर अवलंबून आहेत, जिथे व्याजदर 17 ते 18 टक्क्यांपर्यंत असतो. उर्वरित 23.5 टक्के कुटुंबे दोन्ही प्रकारच्या स्रोतांमधून कर्ज घेतात, ज्यामुळे त्यांची आर्थिक परिस्थिती अधिक गुंतागुंतीची बनते. किसान क्रेडिट कार्ड योजना, कृषी इन्फ्रास्ट्रक्चर फंड, स्वयं सहाय्यता गट आणि ग्रामीण बँकिंग प्रणाली यांसारख्या उपक्रमांमुळे शेतकऱ्यांचा औपचारिक कर्जप्रवाह वाढला आहे. प्रधानमंत्री किसान सन्मान निधी योजनेअंतर्गत 9.7 कोटींहून अधिक सीमांत शेतकऱ्यांना 20 हफ्त्यांमध्ये 3.9 लाख कोटी रुपयांची थेट आर्थिक मदत देण्यात आली असली तरीही आहे, शेतीशी संबंधित खर्चाचा ताण कमी झालेला नाही ही खुप मोठी विडंबना आहे.

विकास परसराम मेश्राम
मो. 7875592800

भारतीय रिझर्व्ह बँकेच्या 2024-25 च्या अहवालानुसार, गेल्या दशकात ग्रामीण भागात बँक शाखांची संख्या 33,378 वरून वाढून 56,579 झाली आहे. सहकारी संस्थांचाही विस्तार होत आहे. या सर्व प्रयत्नांमुळे ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत डिजिटल व्यवहारांची सवय, बचतीचा कल आणि पूरक उत्पन्नाचे संधी निर्माण झाल्या असल्या तरीदेखील लहान शेतकऱ्यांना दस्तऐवजांची कमतरता, हमीदारांची अनुपलब्धता आणि उत्पन्नातील अस्थिरता यामुळे कर्ज मिळवणे अवघड जात असून त्यामुळे ते अजूनही साहूकारांच्या जाळ्यात अडकतात. या समस्येवर मात करण्यासाठी अल्पमुदतीच्या आणि लघु कर्ज योजनांची निर्मिती, ग्रामीण बँक प्रतिनिधींची भूमिका बळकट करणे, फिनटेक कंपन्यांद्वारे पर्यायी क्रेडिट स्कोअरिंग प्रणाली विकसित करणे आणि गैर-बँकिंग वित्तीय संस्थांना (NBFC) अधिक मजबूत पुनर्वित्त सुविधा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. तसेच प्रधानमंत्री स्वामित्व योजनेचा विस्तार करून लहान शेतकऱ्यांना कायदेशीर मालकी हक्क दिल्यास त्यांचा औपचारिक कर्जांवरील प्रवेश वाढू शकतो. शेती, कर्ज आणि महिलांच्या आर्थिक हक्कांचा हा त्रिकोण भारतीय ग्रामीण विकासाचा पाया आहे. महिलांचे श्रम, शेतकऱ्यांचे अस्तित्व आणि ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचे आरोग्य हे एकमेकांशी अभिन्नरित्या जोडलेले आहेत. महिलांचे सबलीकरण, शाश्वत कर्ज प्रणाली आणि आत्महत्यांवर नियंत्रण या तिन्ही दिशा एकत्रितपणे बळकट झाल्या, तरच भारतीय कृषी क्षेत्र सर्वसमावेशक, न्याय्य आणि शाश्वत विकासाच्या दिशेने वाटचाल करू शकेल. ■ ■

मराठ्यांना रोखण्यासाठी आरएसएस सुप्रिमो गोळवलकर गुरूजी डॉ. बाबासाहेबांना भेटले

मराठ्यांना रोखण्यासाठी आरएसएस सुप्रिमो गोळवलकर गुरूजी डॉ. बाबासाहेबांना भेटले. रा.स्व. संघ हा विषवृक्ष आहे असे सांगत डॉ. बाबासाहेबांनी सहकार्य नाकारले.

मराठा समाजाचा सामना करण्यासाठी, त्यांना रोखण्यासाठी आम्हा ब्राम्हणांना मदत करा, नाहीतर मराठे आपल्या सर्वांनाच संपवतील, आपण सारे मराठेतर एकत्र येऊन मराठ्यांचा बंदोबस्त करू असा प्रस्ताव घेऊन आरएसएस सुप्रिमो गोळवलकर गुरूजी डॉ. बाबासाहेबांना 7 सप्टेंबर 1949 ला दिल्लीत जाऊन भेटले.

डॉ. बाबासहेबांनी त्यांना कठोरपणे खडे बोल सुनावले, ‘पेशवाईत तुम्ही लोकांनी आमच्यावर कितीतरी अत्याचार केले, हे मी कसे विसरू? तुम्ही पुन्हा पेशवाईची स्वप्ने बघता आहात. त्यासाठी तुम्ही रा. स्व. संघाच्या रूपात ब्राम्हण महासंघ सुरू केलेला आहे. तुमच्या संघात सारे ब्रम्हणच तर आहेत.

तिथे ना मराठे आहेत ना महार. तुमचा संघ हा विषवृक्ष आहे. त्याचे परिणाम फार वाईट होणार आहेत. तुम्हाला संघटनाच बनवायची असेल तर ती जाती निर्मुलनासाठी आणि चातुर्वण्य व्यवस्थेचा नाश करण्यासाठी सुरू करा. तरच पेशवाईतील पापांपासून तुम्हाला मुक्ती मिळेल. जुन्या चुका सुधारा. ब्राम्हण राज्याची स्वप्ने विसरा. मी तुम्हाला काहीही मदत करू शकत नाही, अशा कठोर शब्दात डॉ. बाबासाहेबांनी गोळवलकर गुरूजींना फटकारले. डॉ. बाबासाहेबांच्या एकाही प्रश्नाला ते उत्तर देऊ शकले नाहीत. चडफडत ते तिथून निघून गेले.

डॉ. बाबासाहेब - गोळवलकर यांच्या भेटीचा हा तपशीलवार वृत्तांत लिहिणारे सोहनलाल शास्त्री हे दिल्लीतले मोठे विद्वान होते. ते या भेटीच्या वेळी तिथे प्रत्यक्ष हजर होते. ते डॉ. बाबासाहेबांकडे नेहमी जात-येत असत. गोळवलकरांबद्दल सोहनलाल शास्त्रींना माहिती देताना डॉ. बाबासाहेब म्हणाले, ‘हे ब्राम्हण गृहस्थ आहेत हिंदूंचे पोप. असे सनातनी विचारांचे धर्मगुरू जिथे आहेत तिथल्या लोकांचे कधीही भले होणार नाही!’ आणि संघवाले या भेटीबद्दल धादांत खोट्या अफवा पसरवतात. डॉ. बाबासाहेब म्हणाले म्हणे, ‘संघाचे काम वाढवा, मी तुमच्या कामावर खूश आहे.’ चातुर्वर्ण्याची प्रस्थापना करणाऱ्या संघटनेच्या कामावर डॉ. बाबासाहेब कसे खूश होऊ शकतील? दोघांची विचारधारा, कार्यप्रणाली, विषयपत्रिका सगळेच विरोधी असताना डॉ. बाबासाहेब त्यांचे कौतुक कसे आणि का करतील? ■ ■

प्रा. हरी नरके,
20 एप्रिल 2020
(पाहा - डॉ. बाबासाहेब अम्बेडकर के सम्पर्क में 25 वर्ष, सोहनलाल शास्त्री, भारतीय बौद्ध महासभा, दिल्ली प्रदेश, नई दिल्ली, 1975, पृ. 54/55)
साभार : संतोष यशवंत गायधनी

संविधानाप्रति समर्पण

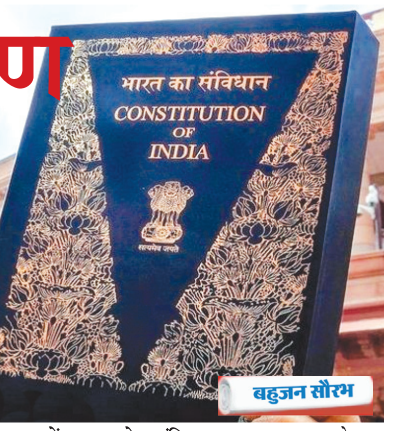

शांती आणि अहिंसेचा मार्ग पत्करला. आत्मसमर्पणाच्यावेळी मुख्यमंत्र्यांनी त्यांच्या हातात संविधानाची प्रत देवून स्वागत केले. चांगले नागरी जीवन जगण्याची प्रत्येकाची इच्छा असते. संविधानाने तो अधिकार दिला आहे त्यांचे सामान्य जीवनात स्वागत आहे. परंतू गेल्या कित्येक वर्षापासून नक्षलवाद नष्ट का होत नाही? तो का व कसा वाढला? दुर्गम भागात त्यांना शस्त्रे कोण पुरवितो? कशी पुरवितो? त्याच्याकडे अत्याधुनिक शस्त्रे व वाहने कशी? इ. अनेक प्रश्न निर्माण होत आहेत. नक्षलवाद, माओवाद वाढला की वाढविल्या गेला. या प्रश्नांचे आकलन आणि निराकरण होणे अत्यंत गरजेचे आहे.

> **मुख्यमंत्री देवेन्द्र फडणवीस यांच्या उपस्थितीत दि. 15 ऑक्टोबरला गडचिरोली जिल्ह्यामध्ये 61 माओवादी शरण आले. त्यांनी सशस्त्र क्रांतिचा त्याग केला. सामान्य नागरिकाचे जीवन जगण्याचा त्यांनी निर्णय घेतला.**

आदिवासी जमातीतील लोकांची उपेक्षा :- दुर्गम, अतिदुर्गम व सीमावर्ती भागात जंगलव्याप्त प्रदेशात जीवन जगणारा हा समाज आधुनिक सुधारणेपासुन वंचित आहे. अज्ञान, अंधश्रद्धा, शिक्षणाचा अभाव आणि शासनाचे दुर्लक्ष यामुळे हा समाज उपेक्षित राहिला आहे. उपासमार, दारिद्र्य, बेरोजगारी, पोलीसी कारवायामुळे त्रस्त झालेला तरुणवर्ग चुकीच्या मार्गदर्शनामुळे या चळवळीकडे आपोआप आकर्षित होतो आणि आपल्या ऐन उमेदीच्या काळात आपल्या आयुष्याची माती करून घेतो. यासाठी सर्वस्वी शासन जबाबदार आहे.

नेत्यांची भूमिका :- आरक्षित मतदार संघातून निवडून गेलेले अनुसूचित जाती, जमातीचे नेते लोकसभेत, विधानसभेत आपल्या समाजाच्या समस्या मांडताना दिसत नाही. आपल्या समाजातील तरुणवर्ग माओवादी, नक्षलवादी चळवळीकडे का वळत आहे याची दखल घेताना नेते वर्ग कमालीचा उदासीन आहे. त्यांना लाचारीची सवय झाली आहे. समाजनिष्ठेपेक्षा पदनिष्ठा त्यांना अधिक महत्वाची वाटते. काही नेते आत्मसमर्पण करणाऱ्या नक्षलवाद्यांनी राजकारणात यावे, निवडणूक लढवावी असाही सल्ला देतात. अशा नेत्यांनी प्रथम आपल्या कार्यकर्त्यांना संधी द्यावी. नक्षलवाद्यांनी मुख्यप्रवाहात आल्यानंतर आपआपल्या क्षेत्रात प्रबोधनाचे कार्य करून नक्षलवादी चळवळींना आळा घालण्याचा प्रयत्न करावा. जे तरुण, तरुणी या चळवळीकडे आकृष्ठ होत आहेत त्यांना परावृत्त करावे. नंतर राजकारण प्रवेशाचा विचार करावा.

शासनाची कृतिशून्यता :- एक वर्षापूर्वी आत्मसमर्पण करणारे माओवादी जोडपे जनिता जाडे व असीन राजाराम यांच्या जीवनाची व्यथा शासनाला अंतर्मूख करायला लावणारी आहे. दोघांचाही माओवादी चळवळीत प्रवेश वयाच्या 11 व 12 व्या वर्षी झाला. इतक्या कमी वयात त्यांना जीवन ज्ञान कीती असेल? हे सहज समजण्यासारखे आहे. विशेष म्हणजे माओवादी चळवळीत कार्यरत असताना त्यांचे लग्न झाले. त्यांनी चळवळीत 18 ते 26 वर्षे घालविली. दारिद्र्यामुळे जनिता ही कोवळी पोर या राक्षसी चळवळीत सामील झाली तर असीन राजाराम दिल्ली विद्यापीठात शिकत असतांना एका नाटकाच्या प्रभावाने भारत सरकार म्हणजे काळे इंग्रज असा समज निर्माण होऊन यांना हाकलून देण्यासाठी मी हातात बंदूक घेतली. अशी कबुली त्याने दिली. पण जेंव्हा त्याने संविधानाचा अभ्यास केला. गडचिरोलीतील पेस कायदा, वनहक्क कायदा, संविधानातील पाचवी - सहावी अनुसूची वाचली आणि त्याच्या ज्ञानात भर पडली. ज्या हक्कांसाठी त्यांचा लढा आहे त्याची तरतूद संविधानातच केली आहे. हे त्यांच्या लक्षात आले. सशस्त्र क्रांतिचा आपला लढा व्यर्थ असून त्यांनी आत्मसमर्पणाचा निर्णय घेतला. या तरुण तरुणीची चित्तथरारक कथा शासनाची संविधानाप्रति असलेली अनास्था आणि उदासीनता दर्शविते. प्रामाणिकपणे संविधान न राबविणे हा देशद्रोह आहे. यामुळेच माओवादी, नक्षलवादी चळवळी फोफावल्या. समाजामध्ये जाती, धर्मावरून संघर्ष निर्माण करण्यामध्ये शासनाने आपली अधिक शक्ती खर्च केली. त्यातून राजकिय सत्तेचा मार्ग सुकर केला. शासनाने जर प्रत्येक नागरिकाच्या मनात संविधानाविषयी जागृती निर्माण करण्यामध्ये आपली शक्ती पणाला लावली असती तर अशा चळवळींनी कधीही जन्म घेतला नसता. निर्वाणीचा सल्ला शासनाला एकच आहे की त्यांनी संविधान नागरिकांच्या, नक्षलवाद्यांच्या हातात न देता त्याची कठोरपणे अंमलबजावणी करावी. शासनाने संविधानाला समर्पित व्हावे. सर्वश्रेष्ठ संविधान संस्कृती निर्माण करण्यासाठी कटिबद्ध असावे. ■ ■

शैलेन्द्र तायडे
मो. 8788865051

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि आरएसएस – समता आणि हिंदुत्व यांच्यातील वैचारिक संघर्ष

भारताच्या सामाजिक विचारविश्वात दोन प्रवाह कायम एकमेकांना छेद देत आले आहेत. एक म्हणजे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा समतेचा आणि मानवमुक्तीचा विचार, आणि दुसरा म्हणजे आरएसएसचा हिंदुत्ववादी राष्ट्रवाद. या दोन विचारप्रवाहांचा संघर्ष हा केवळ इतिहासातील प्रसंग नसून, तो आजही भारतीय लोकशाहीच्या आत्म्याला आकार देणारा संघर्ष आहे. एकीकडे आंबेडकरांचा विवेकाधारित, वैज्ञानिक, समतेवर उभा विचार आहे; तर दुसरीकडे आरएसएसचा संस्कृतीकेंद्रित, बहुसंख्याकवादी दृष्टिकोन आहे. या दोन विचारधारांचा संघर्ष म्हणजे भारताच्या आत्म्याचा संघर्ष म्हणजे मानवतेचा विरुद्ध अधिराज्याचा! भारताच्या सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक इतिहासात दोन प्रवाह सतत एकमेकांसमोर उभे राहतात. एक म्हणजे समतेचा आणि मानवमुक्तीचा विचार, ज्याचे प्रतिक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आहेत आणि दुसरा म्हणजे हिंदुत्वाचा विचार, ज्याचे प्रतिक राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ (आरएसएस) आहे. या दोन्ही विचारप्रवाहांमधील संघर्ष हा केवळ व्यक्तीगत नव्हता, तर तो भारतीय समाजाच्या आत्म्याशी संबंधित वैचारिक संघर्ष होता.

डॉ. आंबेडकर यांनी भारतातील हजारो वर्षांच्या जातिव्यवस्थेच्या विळख्यात अडकलेल्या समाजाला समतेचे आणि न्यायाचे स्वप्न दाखवले. त्यांचा समाजदर्शनाचा पाया होता ‘मानव माणसाचा शत्रू नाही, सर्व माणसे समान आहेत.’ ते धर्माकडे अंधश्रद्धा म्हणून नव्हे, तर सामाजिक पुनर्रचनेचे साधन म्हणून पाहत होते. म्हणूनच त्यांनी स्पष्ट सांगितले. ‘मी हिंदू धर्मात जन्मलो असलो तरी हिंदू म्हणून मरणार नाही.’ त्यांच्यासाठी धर्म म्हणजे मानवतेचा, समतेचा आणि न्यायाचा मार्ग. म्हणूनच त्यांनी बुद्ध धर्माचा स्वीकार केला, कारण तो विवेक, करुणा आणि समता शिकवतो. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे समतेचे आणि मानवमुक्तीचे शिल्पकार होते.

एकात्मतेच्या नावाखाली सामाजिक अधिराज्य राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाने 1925 पासून भारतात ‘हिंदू राष्ट्र’ या संकल्पनेचा प्रचार केला. संघाच्या दृष्टीने ‘हिंदुत्व’ हे केवळ धर्म नव्हे, तर संस्कृती आणि राष्ट्रभावना आहे. पण या विचारात समता नव्हती, तर ‘बहुसंख्याकत्व’ आणि ‘संस्कृतीचे एकरूपत्व’ यावर भर होता. आरएसएसचा दृष्टिकोन असा होता की, भारतात राहणारे सर्व लोक हे ‘हिंदू संस्कृतीचे’ वारसदार आहेत; त्यामुळे त्यांना हिंदू म्हणून स्वतःला ओळखले पाहिजे. हा विचार वरवर एकात्मतेचा भास देतो, परंतु प्रत्यक्षात जातिव्यवस्थेच्या पायावर उभ्या असलेल्या सामाजिक विषमतेला तो हात लावीत नाही. डॉ. आंबेडकर यांना हाच विरोध होता. डॉ. आंबेडकर यांनी समाजाच्या रचनेत मूलभूत बदल करण्याची मागणी केली. ते म्हणाले, ‘राजकीय स्वातंत्र्य मिळाले तरी सामाजिक आणि आर्थिक विषमता टिकली, तर ते स्वातंत्र्य टिकणार नाही.’ पण आरएसएसचा दृष्टिकोन वेगळा होता. त्यांच्या दृष्टीने ‘संस्कृतीचे रक्षण’ हे ‘सामाजिक बदलांपेक्षा’ अधिक महत्त्वाचे होते. या कारणाने डॉ. आंबेडकरांना आरएसएसचा हिंदुत्ववाद ‘सामाजिक न्यायविरोधी’ वाटला. त्यांनी चेतावणी दिली होती की, ‘हिंदू धर्माने जर आपले सामाजिक दोष दूर केले नाहीत, तर हा देश तुटेल.’ त्यांचा संघर्ष होता सत्तेसाठी नव्हे, तर समाजपरिवर्तनासाठी. डॉ. आंबेडकरांचा मार्ग

म्हणजे विवेक, बंधुता, समता आणि न्याय तसेच आरएसएसचा मार्ग म्हणजे संस्कृती, राष्ट्रभक्ती, हिंदू एकात्मता. एका मार्गाचा उद्देश मानवाला मुक्त करणे होता, तर दुसऱ्याचा उद्देश संस्कृतीच्या चौकटीत सर्वांना सामावून घेणे हा होता. या दोन विचारसरणींच्या संघर्षातून भारतीय लोकशाहीचा चेहराच ठरला. आजही समाजात धर्माच्या नावावर द्वेष पसरवला जातो, अल्पसंख्याकांवर अन्याय होतो, आणि जातिव्यवस्था नष्ट झाली नाही. या पार्श्वभूमीवर आंबेडकरांचा समतेचा संदेश आज अधिकच महत्त्वाचा ठरतो. त्यांनी सांगितलेला ‘संविधान हा माझा धर्मग्रंथ आहे’ हा संदेश विसरता कामा नये. आरएसएसच्या ‘हिंदू राष्ट्र’च्या संकल्पनेपेक्षा डॉ. आंबेडकरांची ‘मानव राष्ट्र’ची कल्पना अधिक व्यापक, न्यायपूर्ण आणि लोकशाहीप्रधान आहे.

प्रविण बागडे
मो. 9923620919

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि आरएसएस यांच्यातील संघर्ष हा केवळ धार्मिक नव्हता, तर तो मानवमुक्ती विरुद्ध सामाजिक अधिराज्य यांच्यातील होता. आंबेडकरांचा विचार हा समतेचा दीपस्तंभ आहे, जो भारतीय लोकशाहीला दिशा देतो; तर आरएसएसचा विचार हा एकरूपतेच्या अंधारात समाजाला मागे ओढणारा आहे. आजच्या पिढीने ठरवायचे आहे. आपण ‘हिंदू राष्ट्राचे नागरिक’ होऊ इच्छितो का, की ‘समतेच्या भारताचे नागरिक’? डॉ. आंबेडकरांनी दाखवलेला मार्ग स्पष्ट आहे. ‘समता, बंधुता आणि स्वातंत्र्य हेच खरे धर्माचे रूप आहे.’ आजच्या भारतात संविधानाचे मूल्य आणि लोकशाहीचे तत्व यांवर प्रश्नचिन्ह उभे राहात असताना, डॉ. आंबेडकरांची समतेवरील श्रद्धा आणि बंधुत्वाचा संदेश पुन्हा जिवंत करणे अत्यावश्यक आहे. संविधानाचा धर्म आणि हिंदुत्वाचा विचार, हे दोन मार्ग आजही आपल्या समाजासमोर उभे आहेत. एक मार्ग न्याय, समानता आणि स्वातंत्र्याकडे नेतो; तर दुसरा मार्ग बहुसंख्याकतेच्या एकाधिकाराकडे. आता निर्णय आपल्या हातात आहे. आपण ‘हिंदू राष्ट्राचे अनुयायी’ व्हायचे की ‘समतेच्या भारताचे नागरिक’ व्हायचे? कारण इतिहास साक्ष आहे. ज्यांनी समतेचा मार्ग निवडला, त्यांच्याच हातात भविष्याचे लेखन असते. ■ ■

स्मिताचे आकस्मिक जाणे सुन्न करणारे...!

तिच्या एकुलत्या परागलाही मनातले काही सांगण्याची आणि कुठलीही व्यवस्था लावण्याची संधी न देता मृत्यूने स्मितावर अचानकच हल्ला केला. ती पूर्ण बेसावध असताना झालेला हा हल्ला होता. मृत्यू असा अकाली दगाफटका करील याची तिलाही कल्पना नसणार, पण 16 ऑक्टोबर 2025 रोजी कोणाच्याही ध्यानीमनी नसताना स्मिताचा मृत्यू झाला आणि तिच्या सर्वच चाहत्यांना या मृत्यूने निःशब्द केले.

स्मिताचा जन्म माझ्या गावाजवळच्या नरखेडचा! तिचे माहेरचे उपनाव सोमकुवर. लग्नानंतर ती शेंडे झाली. ती माझी एम.ए.ची विद्यार्थीनी! यवतमाळच्या दाते महाविद्यालयात ती मराठीची विद्यार्थीप्रिय प्राध्यापिका आणि विभाग प्रमुख होती. 2023 मध्ये निवृत्त झाल्यावर नागपूर या महानगरात ती स्थायिक झाली. यवतमाळमध्येही ती समतापर्वसारख्या आंबेडकरवादी चळवळींमध्ये आणि इतरही चळवळींमध्ये जीव ओतून कामे करीत होतीच. हे तिचे तीव्र समाजभानच तिला नागपूर येथे आल्यानंतरही स्वस्थ बसू देत नव्हते. संविधान जागर अभियानात ती सहभागी झाली. या अभियानाची ती एक सक्रिय आणि आदरणीय कार्यकर्ती मानली जात होती.

माझ्या कवितेवरील पीएच.डी. चा प्रबंध आणि माझ्या साहित्यावरील चौदा समीक्षालेख अशी स्मिताची दोन पुस्तके प्रकाशनाच्या प्रक्रियेत आहेत. या तिच्या दोन्ही पुस्तकांचे प्रकाशन आणि मातृमुखी असलेल्या तिच्या एकुलत्या परागचे 2026 च्या 25 जानेवारीला ठरलेले लग्नही तिला निर्दय आणि क्रूरतम मृत्यूने पाहू दिले नाही. आईचे नसणे पराग कधीही मान्य करणार नाही, तरी हे आईचे नसणेच त्याला आता खंबीर आईपण शिकवीत राहील.

यशवंत मनोहर

स्मिताच्या व्यक्तिगत जीवनात आलेली संकटे तिला मोडू शकली नाहीत. संकटेच पराभूत झालीत. तिच्या स्वाभिमानाच्या लढाईत ती जिंकली. पराभूत जगणे तिने कधीही मान्य केले नाही. पराग स्मिताचा मुलगा आहे आणि तो आईसारखाच खंबीर आहे. आईच्या मृत्यूचे त्याच्यावर कोसळलेले हे आभाळ झेलत तो सिंहाच्या छातीने जगेल ही खात्री मला आहे. स्मिताला अभिवादन! ■ ■

“ अज्ञानावर सर्वांनी मात केली पाहिजे.
त्यावर मात करण्यासाठी शिक्षण घेणे गरजेचे आहे. ”

अनुसूचित जाती-जमातीमध्ये उपवर्गीकरण संविधानविरोधी!

In the wy caseE.V. Chinnaiah v State of Andhra Pradesh, the Supreme Court of India unanimously ruled that the Andhra Pradesh Act was unconstitutional. The court's reasoning was that sub-classification within the Scheduled Caste (SC) category was not permitted because it would amount to tinkering with the Presidential list. The court held that only the President could notify castes under Article xyv, and only Parliament had the power to include or exclude castes from this list.) 2004 च्या या केसमध्ये घटनापीठाने खालील प्रमाणे आपले विचार मांडले होते. :- 1) संविधान योजना अनुच्छेद 341 आणि केरळ राज्य विरुद्ध ए. एम. थॉमस व इतर (1976)2 स्पष्ट 310च्या प्रकरणामधील मते विचारात घेतल्यावर असे स्पष्ट होते की, राष्ट्रपतीच्या यादीत एकदा समाविष्ट झालेल्या जाती स्वतःमध्ये वर्ग तयार करतात. जर ते संविधानाखाली एक वर्ग बनतात, तर या वर्गातील लोकांना कोणत्याही विचारावर आधारित विभाजन करणे म्हणजे राष्ट्रपतीच्या यादीत फेरफार करणे होईल. 2) हे कायद्याच्या सिद्धांतामध्ये स्पष्टपणे ठरलेले आहे की, मागासलेल्या वर्गास आरक्षण देणे हा संविधानिक आदेश नाही. राज्याला जर तसा हेतू असेल तर, समाजात प्रगतीची संधी देण्यासाठी अनुसूचित जातीमध्ये समाविष्ट असलेल्या काही मागास वर्गासाठी अनुच्छेद 15 च्या अंतर्गत शैक्षणिक संस्थांमध्ये आणि अनुच्छेद 16(4), अंतर्गत राज्याच्या सार्वजनिक सेवांमध्ये काही जागा राखीव ठेवण्याचा अधिकार आहे. राज्याने त्या संविधानिक कर्तव्याचे पालन केले असल्यामुळे राज्याला आधीच संविधानाने मान्यता दिलेल्या वर्गाचे उपवर्ग तयार करणे आणि राज्याने निर्माण केलेल्या उपवर्गांना आधीच राखीव असलेल्या कोट्यातील एक हिस्सा वाटप करण्याची परवानगी नव्हती. 3) विवादग्रस्त कायद्याचा मुख्य उद्देश राज्यातील अनुसूचित जातीच्या यादीत उपजातीच्या गटाची निर्मिती करणे हा होता आणि आरक्षणाचे वाटप हे केवळ दुय्यम व परिणामी होते. अशा उप-वर्गीकरण आणि आरक्षणाच्या वाटपाचा उद्देश काहीही असू शकतो, परंतु राज्य अनुसूचित जातीच्या यादीचे विभाजन करण्यासाठी कायदा बनविण्याचा अधिकार दावा करू शकत नाही. 4) राजकीय आदेशानुसार दिलेल्या जातींच्या संमिश्रणाला पूर्ण वर्गाचे प्रतिनिधीत्व मानले पाहिजे. कायदेशीर फिक्शन (काल्पनिक बाब) तयार केल्याचे हे तथ्य आहे की, राज्याच्या विधानसभेची कोणतीही कृती ही त्या फिक्शनच्या विरोधात किंवा असंगत असू नये. विविध जाती, जमाती किंवा त्यांच्या गटांना राज्य एका संमिश्रणात ठेवण्याचा विचार स्पष्टपणे सुचित करतो की त्यांना आणखी विभाजित किंवा उपवर्गीत केले जाऊ नये. जर अनुसूचित जातींच्या सदस्यांच्या वर्गात एक उपवर्ग तयार केला गेल्यास तर ते यादीसह खेळणे होईल. असे उपवर्गीकरण संविधानाच्या अनुच्छेद 14 चे उलंघन होईल. 2004 च्या या केसमध्ये सर्वोच्च न्यायालयाच्या पाच न्यायाधीशांच्या घटनापीठाने असे मत नोंदवले की, वादग्रस्त कायदा राज्याच्या अधिकाऱ्याच्या पलीकडे असून संविधानाच्या अनुच्छेद 14 चे उल्लंघन करणारा आहे, म्हणून तो संविधान विरोधी आहे. परिणामी वादग्रस्त कायदा संविधान विरोधी घोषित करण्यात आला. न्या. एच. के. सेमा यांनी त्यांच्या सहमतीच्या मतात नमूद केले की, इंद्रा साह्नी वि. भारत सरकार आणि इतर या प्रकरणात क्रिमीलेयरचा विचार फक्त इतर मागासवर्गापुरता मर्यादित होता आणि अनुसूचित जाती-जमातीच्या बाबतीत त्याचा काही संबंध नव्हता. तर न्या. एस. बी. सिन्हा यांनी देखील त्यांच्या सहमतीच्या मतात इंद्रा साह्नी आणि प्रकरणातील काही निरीक्षणांचा उल्लेख केला आणि नमूद केले की इंद्रा साह्नी प्रकरणात इतर मागासवर्गांच्या उपवर्गीकरणासाठी मांडलेले तत्व अनुसूचित जातीच्या राष्ट्रपती यादीकरिता लागू केले जाऊ शकत नाही. कारण त्या निर्णयातच स्पष्टपणे नमूद केले आहे की इतर मागासवर्गाचे उपविभाजन अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातीवर लागू होत नाही. संविधानानेच अनुसूचित जाती अनुसूचित जमातीच्या यादीला राज्य सरकारच्या हस्तक्षेपापासून दूर ठेवले आहे. अनुच्छेद 341 (1) अन्वये राष्ट्रपतींनी तयार केलेली अनुसूचित जातींची यादी ही एकसंध गटाचा एक वर्ग बनवते किंवा ती अजूनही विविध जाती, पोटजाती, जमाती इत्यादींचा समावेश असलेली यादी आहे का याचा विचार करण्यात आला. राज्यघटनेने अनुसूचित जातींची फक्त एक यादी संसदेद्वारे समावेश आणि बहिष्काराच्या मर्यादित अधिकारासह राष्ट्रपतींनी तयार केली आहे. घटनेचा हेतू होता की उक्त अनुसूचीमध्ये समाविष्ट असलेल्या सर्व जाती 'व्यक्तींचा एक वर्ग' मानल्या जातील. हे नाकारता येणार नाही की एखाद्या राज्यासाठी राष्ट्रपतींच्या यादीत समाविष्ट असलेल्या सर्व जातींना अनुसूचित जाती मानल्या जातात, म्हणजे त्या स्वतः एक वर्ग तयार करतात. (It cannot be denied that all the castes included in the Presidential List for a State are deemed to be Scheduled Castes, which means they form a class by themselves.)

डॉ. प्रदीप आगलावे
नागपूर
मो. 9881262660

संविधान सभेतील डॉ. आंबेडकर यांचे मत :- संविधानाच्या मसुद्यामध्ये, सध्याच्या संविधानात आढळल्याप्रमाणे कलम 341 सारखे कोणतेही कलम नव्हते. अनुसूचित जातींची यादी तयार करण्याची गरज लक्षात घेऊन संविधानाच्या मसुद्यात कलम 300 हा मसुदा सादर करण्यात आला आणि त्याची ओळख करून देताना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सदर कलमाची ओळख करून देण्यामागचा उद्देश 17 सप्टेंबर 1949 रोजी संविधान सभेत पुढील शब्दांत मांडला, 'मी म्हटल्याप्रमाणे, या दोन्ही अनुच्छेदाचा उद्देश, अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातींच्या लांबलचक याद्यांनी संविधानाचा आकार कमी करणे हा होता. आता असे प्रस्तावित आहे की, संविधानात निश्चित करण्यात आलेल्या विशेषाधिकाराच्या प्रयोजनार्थ ज्यांना अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती मानले जाईल त्या सर्व जाती, जमाती व त्यातील गट राज्याच्या राज्यपालाशी किंवा राज्यप्रमुखांशी विचार विनिमय करून, राजपत्रात एक सर्वसाधारण अधिसूचना जारी करून विनिर्दिष्ट करण्याची राष्ट्रपतीला शक्ती असली पाहिजे. त्यावर लादलेली एकमेव मर्यादा अशी आहे की, एकदा राष्ट्रपतीद्वारे अधिसूचना जारी करण्यात आल्यानंतर ती निरसरण्याचे तो प्रत्येक राज्याच्या शासनाची विचार विनिमय करून आणि सल्ला घेऊन जारी करील, अशा रीतीने अधिसूचित केलेल्या अनुसूचीमधून काही कमी जास्त करायचे असल्यास ते संसदेद्वारेच केले जाईल, राष्ट्रपतीद्वारे नाही. त्याचा उद्देश म्हणजे राष्ट्रपतीद्वारे अशा रीतीने प्रसिद्ध झालेल्या अनुसूचित यादीमध्ये गोंधळ (गडबड)निर्माण करू पाहणाऱ्या कोणत्याही प्रकारचे राजकीय घटक काढून टाकणे हा उद्देश आहे.' (The object of these two articles, as I stated, was to eliminate the necessity of burdening the Constitution with long lists of Scheduled Castes and Scheduled Tribes. It is now proposed that the President, in consultation with the Governor or Ruler of a State should have the power to issue a general notification in the Gazette specifying all the Castes and tribes or groups thereof deemed to be Scheduled Castes and Scheduled Tribes for the purposes of the privileges which have been defined for them in the Constitution. The only limitation that has been imposed is this: that once a notification has been issued by the President, which, undoubtedly, he will be issuing in consultation with and on the advice of the Government of each State, thereafter, if any elimination was to be made from the List so notified or any addition was to be made, that must be made by Parliament and not by the President. The object is to eliminate any kind of political factors having a play in the matter of the disturbance in the Schedule so published by the President.& quot; - CAD, Vol. 9 Pg. v{x|)

संविधान सभेच्या चर्चेचा हा भाग आणि कलम 341 हे स्पष्ट करते की राज्य विधानमंडळ किंवा तिच्या कार्यकारिणीला 'छेडछाड' चा (डॉ. आंबेडकरांनी वापरलेली संज्ञा) अधिकार नाही. राज्यघटनेच्या XVI भागामधील कलमांवरून हेही स्पष्ट होते की अनुसूचित जातींशी व्यवहार करण्याचा राज्याचा अधिकार 335 या अनुच्छेदात आढळलेल्या नियुक्त्या करताना प्रशासनाच्या कार्यक्षमतेची आवश्यक देखभाल करण्याशिवाय पूर्णपणे अनुपस्थित आहे. त्यामुळे राष्ट्रपतींच्या यादीमध्ये आढळलेल्या विविध जातींमध्ये हस्तक्षेप करणारी, अडथळा आणणारी, पुनर्रचना करणारी, पुनर्गठित करणारी किंवा पुनर्वर्गीकरण करणारी कोणतीही कार्यकारी कृती किंवा कायदेविषयक कायदा संविधानाच्या योजनेचे उल्लंघन करणारा कलम 341 चे उल्लंघन करणारी ठरेल. (This part of the Constituent Assembly Debate coupled with the fact that Article xyv makes it clear that the State Legislature or its executive has no power of & quot; disturbing & quot; (term used by Dr. Ambedkar) the Presidential List of Scheduled Castes for the State. It is also clear from the Articles in part XVI of the Constitution that the power of the State to deal with the Scheduled Castes list is totally absent except to bear in mind the required maintenance of efficiency of administration in making of appointments which is found in Article xxz. Therefore any executive action or legislative enactment which interferes, disturbs, re-arranges, re-groups or re-classifies the various castes found in the Presidential List will be violative of scheme of the Constitution and will be violative of Article xyv of the Constitution.)

पंजाब सरकारचे अपील :- 1975 मध्ये, पंजाब सरकारने अनुसूचित जातींसाठी (एस) विद्यमान 25टक्के आरक्षण दोन श्रेणींमध्ये विभाजित करणारी अधिसूचना जारी केली होती. त्यानुसार अनु. जातीसाठी राखीव असलेल्या 25टक्के जागा यापैकी निम्म्या जागा बाल्मिकी (वाल्मिकी) आणि मजहबी शिखांना देण्यात आल्यात. राखीव जागांपैकी निम्म्या जागा अनुसूचित जाती गटातील उर्वरित गटांसाठी होत्या. ही अधिसूचना 31 वर्षे लागू राहिली. सर्वोच्च न्यायालयाच्या पाच न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने ई.व्ही चिन्नैया विरुद्ध आंध्र प्रदेश राज्य (2004) या केसच्या निकालात अनुसूचित जातींच्या उपवर्गीकरण असंवैधानिक असल्याचे स्पष्ट केले. तसेच आंध्र प्रदेश सरकारचा 2004 चा कायदा रद्द केला. त्यामुळे, पंजाब आणि हरियाणा उच्च न्यायालयाने 25 जुलै 2006 रोजी ची पंजाब अधिसूचना रद्द ठरविली. चिनय्याच्या केसच्या निर्णयानंतर, पंजाब सरकारने पंजाब अनुसूचित जाती आणि मागासवर्ग (सेवांमध्ये आरक्षण) कायदा, 2006 (अधिनियम) पारित केला. कायद्याच्या कलम 4(5)ने बाल्मिकी आणि मजहबी शिखांसाठी 'प्रथम प्राधान्य' आरक्षण पुन्हा सुरू केले. अनुसूचित जातीसाठी राखीव असलेल्या एकूण जागांपैकी निम्म्या जागा या दोन समुदायांना इतर सर्व अनुसूचित गटांच्या आधी दिल्या जातील. 29 मार्च 1010 रोजी, पंजाब आणि हरियाणा उच्च न्यायालयाने चिनय्या केसच्या निकालाच्या आधारे पंजाब अनुसूचित जाती आणि मागासवर्ग (सेवांमध्ये आरक्षण) कायदा, 2006 रद्द केला. त्यानंतर पंजाब सरकारने अपील केली. 20 ऑगस्ट 2014 रोजी पंजाब सरकारच्या अपीलावर सुनावणी करणाऱ्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने ई.व्ही चिनय्या केसच्या निकालाचे मूल्यांकन करण्यासाठी प्रकरण पाच न्यायाधीशांच्या घटनापीठाकडे पाठविले. 15 जुलै 2020 रोजी, न्यायमूर्ती अरुण मिश्रा यांच्या नेतृत्वाखालील आणि न्यायमूर्ती इंदिरा बॅनर्जी, विनीत सरन, एम. आर. शाह आणि अनिरुद्ध बोस यांचा समावेश असलेल्या पाच न्यायाधीशांच्या खंडपीठाने या प्रकरणाची सुनावणी सुरू केली. 28 ऑगस्ट 2020 रोजी हे प्रकरण सात न्यायाधीशांच्या खंडपीठाकडे पाठविले. 12 ऑक्टोबर 2023 रोजी, सर्वोच्च न्यायालयाने 17 जानेवारी 1924 पासून 7 न्यायाधीशांच्या खंडपीठाद्वारे सुनावणीसाठी अपील सूचीबद्ध केले. वरील सर्व बाबींचा वस्तुनिष्ठपाने विचार केल्यानानातर हे स्पष्ट होते की, सर्वोच्च न्यायालयाच्या पाच न्यायाधीशांच्या घटनापीठाने 2004 मध्ये अनुच्छेद 341 नुसार अनुसूचित जातीच्या उपवर्गीकारण हे असंवैधानिक आहे. या संदर्भात संविधान सभेत डॉ. आंबेडकरांनी 17 सप्टेंबर 1949 रोजी मांडलेले विचार देखील दिशादर्शक आहेत. असे असताना सर्वोच्च न्यायालयाने आपल्या 2004 चा निकालाविरुद्ध निकाल दिला आहे.

अस्पृश्यता हाच मुलभूत आधार :- अनुसूचित जातीची श्रेणी ही एकसंध आहे. अनुसूचित जाती आणि इतर मागासवर्गीय जाती यांच्यामध्ये एक मुलभूत फरक आहे. अनुसूचित जातीची वेगळी श्रेणी ही अस्पृश्यता या एका महत्वपूर्ण घटकावर आधारित आहे. सर्व अनुसुचीत जाती या पूर्वाश्रमीच्या अस्पृश्य होत्या. अस्पृश्यतेच्या आधारावर त्यांचा अनुच्छेद 341 या अंतर्गत एक वर्ग निर्माण करण्यात आला आहे. तर इतर मागासवर्गीय जाती या अस्पृश्य नाहीत. म्हणून त्यांच्यामध्ये उपवर्गीकरण होऊ शकते. परंतु अनुसूचित जाती या अस्पृश्यतेमुळे सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक दृष्ट्या मागासलेल्या ठेवण्यात आल्या होत्या. हिंदू धर्मातील अस्पृश्यतेमुळे त्यांच्यावर मानवी जीवनातील सर्व आवश्यक बाबींवर निर्बंध लादण्यात आले होते. म्हणून सर्व अनुसूचित जातीचा एक वर्ग निर्माण करण्यात आला आहे. या वर्गाचा आधारच अस्पृश्यता आहे. हीच बाब चिनय्या विरुद्ध आंध्र प्रदेश या केस मध्ये मान्यवर न्यायाधिशांनी लक्षात घेतली होती. न्या. बेला त्रिवेदी यांनी देखील अनुसूचित जातीची वेगळी सूची तयार करण्याचा मूळ आधार हा हिंदू धर्मातील अस्पृश्यता असल्याचे नमूद केले आहे. सर्वोच्च न्यायालयाच्या अनुसूचित जातीच्या उपवर्गीकरणाच्या निर्णयास संपूर्ण देशात विरोध होत आहे. 21 ऑगस्ट 2024 रोजी सर्वोच्च न्यायालयाच्या विरोधात भारत बंद करण्यात आले आहे. या निर्णयाच्या विरोधात लोकांचा असंतोष खदखदत आहे. या निर्णयाच्या विरोधात अपील देखील करण्यात आली आहे. या निर्णयामागे राजकारण असल्याचा वास आहे. अनुसूचित जातीचे उपवर्गीकरण आंध्र आणि पंजाब या दोन राज्यातील राजकारण्यांना लाभ होणार आहे. सर्वोच्च न्यायालयाने आपल्या निकालाचा पुनर्विचार करणे अनिवार्य आहे. ■ ■

संविधान बदलता येत नसल्याने संविधानाच्या बापालाच बदलण्याचा प्रयत्न

एक अधिवक्ता अनिल मिश्रा यांनी संविधानाचे निर्माते डॉ. आंबेडकर नसून बी. एन. राव आहे, असा अपप्रचार सुरू केला. आंबेडकर संपवणे, आरक्षण संपवणे आणि सनातन धर्माची स्थापना करण्याची त्याने शपथ घेतल्याचे तो बरळतो आहे. त्यामुळे संविधानाबद्दल अनभिज्ञ असणाऱ्यांच्या मनात डॉ. बाबासाहेबांच्या संविधान निर्माणाबद्दल संभ्रम निर्माण होणे स्वाभाविक आहे. अनिल मिश्राच्या या विकृत मानसिकतेवर सरकार आणि भक्तगण मात्र मौन आहेत. समाज माध्यमांत मिश्राच्या या वक्तव्याचा निषेध होत असला तरी डॉ. बाबासाहेबांच्या एकूणच योगदानाला कलुषित करणारी व्यवस्था जोमाने पुढे येत आहे. याचे निराकरण व्हावे म्हणून हा लेख प्रपंच!

स्वातंत्र्यापूर्वी देशाचा राज्यकारभार चालवण्यासाठी संवैधानिक सरकार अस्तित्वात यावे, अशी ब्रिटिशांची अट होती. संविधानाची निर्मिती केल्यानंतर ब्रिटीश या देशातून निघून जाणार असे ठरले होते. भारताच्या संविधान निर्मितीचे कार्य कोण करणार? असा ब्रिटीश आणि भारतीय नेत्यांसमोर प्रश्न होता. त्या शोधात पंडित नेहरू, गांधीसह ब्रिटीशांचेही प्रयत्न सुरू होते. दुसरीकडे दलित, वंचितांच्या संरक्षणासाठी संविधान सभेत प्रवेशासाठी डॉ. बाबासाहेबांची तगमग आणि धडपड चालू होती. 21 जुलै 1946 रोजी पत्रकारांना दिलेल्या मुलाखतीत डॉ. बाबासाहेब म्हणतात, स्वातंत्र्यानंतर सत्ता हिंदुंच्या हाती येणार, म्हणून काँग्रेसला आम्ही विचारत आहोत की, 'तुम्ही या सहा कोटी अस्पृश्य, दलित जनतेला नवीन घटनेप्रमाणे कोणते हक्क व अधिकार देणार आहात? याचा आराखडा जाहीर करा.' यावरून या देशातील कोट्यावधी अस्पृश्यांच्या स्वातंत्र्याची डॉ. बाबासाहेबांना किती मोठी काळजी होती, हेच यातून दिसून येते. डॉ. बाबासाहेबांची बुद्धिमत्ता आणि त्यांचा जगातील सर्व राज्यघटनांचा अभ्यास, याची सर्व नेत्यांना जाणीव होती. तरी सुद्धा डॉ. आंबेडकर हे घटना समितीत निवडून येऊच नये याची संपूर्ण व्यवस्था तत्कालीन नेत्यांनी केली होती. गृहमंत्री वल्लभभाई पटेल यांनी तर बोलून दाखवले होते की, 'आंबेडकर यांची संविधान सभेत येण्याची दारे-खिडक्याच काय, तावदाने सुद्धा आम्ही बंद केलेली आहेत.' परंतु डॉ. बाबासाहेबांना संविधानाचे महत्व माहीत होते. कारण बहुजन, दलित, अस्पृश्य, महिलांचे प्रश्न संविधानाच्या मार्गातून सोडवले जाणार होते. समानता प्रस्थापित करण्याचा तो एकमेव मार्ग होता.

याच काळात मागासवर्गीयांचे प्रतिनिधित्व करणारे नेते बॅरि. जोगेंद्रनाथ मंडल कार्यरत होते. गोलमेज परिषदेतील डॉ. बाबासाहेबांच्या कार्याने ते प्रभावित होते. डॉ. बाबासाहेब संविधान सभेत असणे देशहिताचे आहे असे त्यांचे मत होते. त्यांनी डॉ. बाबासाहेबांना बंगाल प्रांतातून निवडून आणण्याचा निर्धार केला. त्यांच्या नेतृत्वात बंगाल प्रांतातील तरुणांनी ही निवडणूक हाती घेतली आणि डॉ. बाबासाहेब बहुमताने निवडून आले. त्यामुळे संविधान सभेतील डॉ. बाबासाहेबांचे प्रतिनिधित्व निश्चित झाले. परंतु 15 ऑगस्ट 1947 रोजी झालेल्या फाळणीत बंगाल प्रांत भारतापासून जाणीवपूर्वक विभक्त करण्यात आला आणि डॉ. बाबासाहेबांचे सदस्यत्व संपुष्टात आणले.

असे असले तरी डॉ. बाबासाहेब संविधान समितीत आपले मुद्दे मांडून, आपल्या भाषणांनी सर्वांची मते जिंकत असत. देशाच्या भवितव्याचा विचार करून चिंता व्यक्त करत असत. लवकरच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या ज्ञानाची चुणूक संविधान सभेतील सर्व सभासदांना आली. त्यांच्या भाषणांनी सर्व सदस्यांना मोहित केले होते. संविधान सभेचे अध्यक्ष डॉ. राजेंद्र प्रसाद सह सर्वांच्याच लक्षात आले की, संविधान निर्मितीचे कार्य डॉ. आंबेडकर यांच्याशिवाय पूर्ण होऊ शकणार नाही. त्यासाठी देशभरात दूसरा पर्याय नसल्यामुळे शेवटी काँग्रेसच्या नेत्यांचा नाईलाज झाला. परिणामी 30 जून 1947 रोजी डॉ. राजेंद्र प्रसाद यांनी संविधान सभेचे सदस्य डॉ. जयकर यांच्या जागेवर मुंबई प्रांतातून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना निवडून आणावे असे पत्र दिले. अशा प्रकारे डॉ. बाबासाहेबांची संविधान सभेवर पुन्हा निवड झाली. इतकेच नव्हे तर 30 ऑगस्ट 1947 रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची संविधान सभेच्या घटना समितीवर अध्यक्ष म्हणून सुद्धा निवड करण्यात आली. अर्थात सरदार पटेलांची भीष्मप्रतिज्ञा पराभूत झाली होती. डॉ. बाबासाहेबांनी संविधान सभेतील स्थान त्यांच्या ज्ञानाच्या बळावर निर्माण केले होते, हे अनिल मिश्राने लक्षात घेतले नाही.

11 जानेवारी 1950 रोजी नरेपार्क मुंबई येथील सभेत डॉ. बाबासाहेब म्हणतात, घटना तयार करायच्या महत्वाकांक्षेने मी घटना समितीत गेलो नाही, तर अस्पृश्य, दलितांचे हितसंबंध सुरक्षित करण्याचे माझे ध्येय होते. पण सारी घटनाच मला तयार करावी लागली. मी देशद्रोही, ब्रिटीशांचा हस्तक असल्याचा गेल्या 20 वर्षापासून आरोप केला जात आहे. परंतु आता तेच विरोधक मला घटनाकार म्हणून ओळखतात. मजकडे पाहण्याची त्यांची पूर्वाग्रही दृष्टी कशी चुकीची होती, हे त्यांना स्पष्ट झालेले आहे. हे भाषण 12 जानेवारी 1950 रोजी टाईम्स ऑफ इंडियामध्ये प्रसिद्ध झाले आहे. संविधान सभेचे काम मोजून दोन वर्षे 11 महिने 18 दिवस चालले. इतका कालावधी का लागला? याचे डॉ. बाबासाहेबांनी मुद्देसूद स्पष्टीकरण दिले. घटनेच्या निर्मितीत इतर सदस्यांचाही सहभाग होता असे टीकाकार म्हणतात. परंतु डॉ. बाबासाहेबांसोबत ड्राफ्टींग कमिटीत अन्य सहा सभासद होते, हे खरे. पण यापैकी एकाने घटना समितीचा राजीनामा दिला होता. एकाचा मृत्यू झाला. एक अमेरिकेत स्थायिक झाला. एक राज्यकारभारात गुंतला आणि दोघे आजारी असल्यामुळे दिल्लीबाहेर होते. बी. एन. राव हे केवळ संवैधानिक सलाहकार होते. मग ते संविधान निर्माता कसे? अशा परिस्थितीत संविधान निर्मितीची संपूर्ण जबाबदारी डॉ. बाबासाहेबांवर येऊन पडली. घटनेची कलमे तयार करताना डॉ. बाबासाहेबांनी अहोरात्र परिश्रम घेतले. डॉ. बाबासाहेबांचा महार म्हणून शेवटपर्यंत तिरस्कार केला गेला. या मानसिकतेमुळे हिंदू कोड बील असो वा संविधान आजही नाकारले जाते. बी. एन. राव ने संविधान लिहिले आहे तर मग ते का जाळले जाते? बी. एन. राव यांनी संवैधानिक आरक्षण दिले असेल तर आरक्षणाचा विरोध का? संविधान सभेत बी. एन. रावचे एखादे भाषण का उपलब्ध नाही? 26 नोव्हेंबर 1949 रोजी डॉ. राजेंद्रप्रसाद म्हणतात, घटना समितीचे अध्यक्ष म्हणून डॉ. आंबेडकर यांची निवड करण्याचा घटना समितीचा निर्णय अचूक होता आणि डॉ. आंबेडकरांनी उत्कृष्ट राज्यघटनेची निर्मिती करून तो निर्णय सार्थक सिद्ध केला. या सभेतील अन्य सभासदांनीसुद्धा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनाच संविधान निर्मितीचे श्रेय दिले आहे. संपूर्ण जगाची डॉ. बाबासाहेब निर्मित संविधानाला मान्यता आहे. मग संविधान निर्माते बी. एन. राव आहे हे सांगायला लाज कशी वाटत नाही? अनिल मिश्राचा बोलवता धनी कोण आहे ? असे प्रश्न निर्माण होतात.

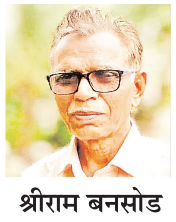

श्रीराम बनसोड
मो. 8208617748

संविधानाचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब नसते तर? असा विचार मनात आला तरी, अंगावर काटा येतो. डॉ. बाबासाहेबांनी संविधान लिहिले नसते तर पिढ्यान पिढ्या पिचलेल्या या अस्पृश्यांना न्याय मिळाला असता काय? वर्षानुवर्षे भोगलेल्या दिन दुबळ्यांच्या वेदना जाणणारा दूसरा कुणी असता काय? वेशीवरच्या माणसाच्या हाती सत्तेच्या चाब्या देण्याची बी. एन. रावला कल्पना तरी सुचली असती काय? काल जोहार करणारा उद्याचा साहेब व्हावा, कलेक्टर व्हावा असे बी. एन. रावला वाटले असते काय? राष्ट्रपतीपदाची दारे एका आदिवासी स्त्रीसाठी उघडली असती काय ? गावकूसाबाहेरची पोरे मंत्री, आमदार, खासदार तरी झाली असती काय?

डॉ. बाबासाहेब नसते तर इंडियात भारत तरी दिसला असता काय? ज्यांच्या सावलीचा विटाळ होता त्यांना देशोदेशी फिरता आले असते काय? शूद्र, ओबीसींना 340 कलमातील अधिकार कोणी दिले असते? कोण धावून आला असता समस्त महिला आणि कामगारांच्या उन्नतीसाठी? प्रत्येक भारतीयांना समानतेचा वाटा देण्याचा कोणी विचार केला असता? हे सर्व बी. एन. राव च्या डोक्यातून उपजले असते काय? म्हणूनच डॉ. बाबासाहेब केवळ संविधान निर्माता नसून भारत निर्माते आहेत, हे सिद्ध झाले आहे. एकंदरीत संविधान बदलू शकले नाही म्हणून संविधानाच्या बापालाच बदलण्याचा प्रयत्न होत आहे. भारताचे सरन्यायाधीश आंबेडकरवादी आहेत. डॉ. बाबासाहेबांच्या व्यक्तिमत्वावर शिंतोडे उडवणाऱ्या अनिल मिश्रावर आंबेडकरवादी सरन्यायाधीशांनी कठोर कारवाई केली पाहिजे, अशी अपेक्षा आहे. ■ ■

वाचकांचे विचारपिठ

बहुजन सौरभ

सेवानिवृत्ती - शाप की वरदान ?

एक जगात सर्वात कमी लक्ष दिला जाणारा प्राणी कोण, असा प्रश्न कोणी विचारला तर उत्तर एकच, 'रिटायर्ड माणूस!' पाच दशके कर्तव्यनिष्ठेने काम करून अखेर ठरल्याप्रमाणे, 58 व्या वर्षी तो सेवेतून निवृत्त झाला आणि त्याचे संपूर्ण जग बदलले. नोकरीत असताना त्यांचे जीवन शिस्तबद्ध, दिनक्रम ठरलेला. सकाळी वेळेवर बाहेर पडायचे, काम निष्ठेने करायचे, संध्याकाळी भाजी, किराणा घेत घरी यायचे. घरच्या लोकांची काळजी घ्यायची, सहकाऱ्यांशी आनंदाने राहायचे, आयुष्य नियमित होते. पण निवृत्तीनंतर... तोच माणूस घरात सतत असू लागला. पूर्वी ज्या घरात त्याची वाट पाहिली जायची, तिथे आता त्याच्या वावराचे ओझे वाटू लागले. बायकोला मात्र त्याचा सततचा घरातील वावर अस्वस्थ करू लागला. 'तू आता कायम घरात असणार,' हे वास्तव तिला पचत नव्हते. त्याच्या छोट्या सवयी - टॉवेल पलंगावर ठेवणे, भांडी हलवणे, तिच्या कामात हस्तक्षेप करणे, आता तिच्यासाठी त्रासदायक बनले. ती वारंवार चिडू लागली, ओरडू लागली आणि तो मात्र शांतपणे सगळे सहन करत राहिला. एका दिवसात त्या रागाचा स्फोट झाला, 'तू मला डोळ्यांदेखत नकोस! मेलास तर बरे होईल!' तीने क्षणभराच्या रागात बोललेले वाक्य, पण त्याचे आयुष्यच संपवले. त्याने शांतपणे उत्तर दिले, 'ते माझ्या हातात नाही, पण तुझा शाप माझ्या आतपर्यंत पोहोचला... तू मात्र शतायुषी हो.' आणि काही दिवसांतच तो गेला. हळूच, कोणालाही न दुखवता. डॉक्टरांनी सांगितले, लोक म्हणाले, 'किती शांत मरण. पण खूप लवकर गेलाय.' ती मात्र अवाक् झाली. ज्याला शंभरदा 'मरून जा' असे म्हणाली, तो खरोखरच गेला होता. आता तिच्या भोवती गर्दी होती, पण अंतर्बाह्य एकटेपणा पसरला होता. दिवस गेले, वर्षं सरली... मुले, सुना, नातवंडे, सगळ्यांचे स्वतःचे आयुष्य बनले. ती मात्र आपल्या जागी पडलेली, निष्प्रभ नजरेने भूतकाळ आठवत राहिली. तिच्या ओठांवर एकच प्रश्न कायमचा कोरला गेला, तो शाप होता का आशीर्वाद ? आणि त्याचा आशीर्वाद, 'तू शतायुषी हो' तो आशीर्वाद होता की शाप ? चिंतनासाठी. सेवानिवृत्ती म्हणजे विश्रांती नव्हे, ती नव्या आयुष्याची सुरुवात आहे.

पण ती सुखाची होण्यासाठी, दोघांनी, नवरा आणि बायकोने मानसिक तयारी ठेवणे आवश्यक आहे. एकाकीपण, उपेक्षा आणि निरर्थकतेची भावना ही सेवानिवृत्त व्यक्तीची सर्वात मोठी शत्रू ठरते. म्हणूनच, 'सेवानिवृत्ती शाप की वरदान - हे तुमच्या विचारांवर अवलंबून आहे.' थोडे प्रेम, थोडी सहानुभूती आणि थोडा संवाद - एवढ्यानेच वृद्धत्व सुखाचे बनू शकते.

बसौसे ■ ■

बुध्द आणि त्यांचा धम्म
दार्शनिक-कपिल ब्राह्मण्ये

वेदानंतर ज्या धर्मग्रंथाना मान्यता आहे ते धर्मग्रंथ म्हणजे ब्राम्हण्ये होत. वेद आणि ब्राम्हणे दोन्ही पवित्र ग्रंथ मानले जातात. वास्तव्यात ब्राम्हणे हे वेदाचेच अंग आहेत. दोन्हीही परस्पर संबंधित आहेत. त्यांना संयुक्तपणे श्रृती म्हणून संबोधिले जाते. ब्राम्हण्य दर्शनाचे चार सिद्धांत आहेत. या चार सिद्धांतावरच हे दर्शन आधारित आहे. प्रथम सिद्धांत असा की वेद केवळ पवित्रच नाहीत तर ते पूर्णपणे निर्दोष आहेत. त्यांच्या बाबतीत कोणतीही शंका घेतली जाऊ शकत नाही.

ब्राम्हण्य दर्शनाचा दुसरा सिद्धांत आत्म्याच्या मोक्षप्राप्तीचा आहे. जन्म-मरणाच्या चक्रातून मुक्ती-हि मुक्ती वैदिक यज्ञयाग करून धर्मविधी करून आणि ब्राम्हणांना दान देऊन होऊ शकते. ब्राम्हणांनी वेदानुसार आदर्श धर्माचा सिद्धांतच प्रतिपादला नाही तर त्यांनी एका आदर्श समाज व्यवस्थेचा सिद्धांतही प्रतिपादिला. त्यांच्या आदर्श समाजाची संरचना चातुर्वर्ण्यावर आधारित होती. ती समाजरचना वेदांतच सांगितली आहे आणि वेद निर्दोष आहेत, त्यांचा अधिकार आव्हानापलीकडे आहे. म्हणूनच चातुर्वर्ण्याधारित समाजरचना सर्वांना बंधनकारक असून तिच्याविषयी कोणालाही कोणतीही शंका घेता येणार नाही. हि समाज संरचना काही नियमांवर आधारित आहे. प्रथम नियम हा होता की, समाजाची चार वर्णांत विभागणी केली जावी. दुसरा नियम असा की, या चार वर्णांत सामाजिक समानता असू शकत नाही. स्तरीकृत असमानतेच्या तत्त्वानुसारच ते परस्परांशी निगडीत राहतील. ब्राम्हण्य सर्वश्रेष्ठ, क्षत्रिय ब्राम्हणापेक्षा कनिष्ठ पण वैश्यापेक्षा श्रेष्ठ, वैश्य क्षत्रियापेक्षा कनिष्ठ आणि शूद्रापेक्षा श्रेष्ठ आणि शूद्र सर्वात कनिष्ठ. अधिकार आणि सुविधा संबंधात हे चारही वर्ण समान असणार नाहीत. स्तरीकृत असानतेच्या नियमानुसारच अधिकार आणि सुविधांचे नियमन होईल. ब्राम्हणांना, त्यांना हवे असलेले सर्व अधिकार व सुविधा प्राप्त होत्या. क्षत्रियाला मात्र ब्राम्हणांचे अधिकार व सवलती उपलब्ध नव्हत्या. क्षत्रियांना वैश्यांच्या तुलनेने अधिक अधिकार व सुविधा उपलब्ध होत्या. वैश्यांना शुद्रांच्या तुलनेत अधिक अधिकार व सुविधा उपलब्ध होत्या. परंतु त्यांना ब्राम्हण आणि क्षत्रियांना उपलब्ध अधिकार व सुविधा प्राप्त होऊ शकत नव्हत्या. शुद्रांना कोणताही अधिकार नव्हता. सुविधांचा तर प्रश्नच नाही. त्यांना एकच सुविधा होती. त्यांना एकच सुविधा होती वरच्या तीनही वर्गांना न दुखविता, त्यांची मर्जी संपादन करून जिवंत राहणे. चातुर्वर्ण्याचा तिसरा नियम व्यवसाय विभागजनाचा होता. ब्राम्हणांचा व्यवसाय पठन, पाठव आणि धर्मकार्य करणे हा होता. क्षत्रियांचा व्यवसाय युद्ध करणे हा होता. व्यापार उदीम हा वैश्यांचा व्यवसाय होता. तर शुद्रांच्या वाट्याला त्रैवर्णिकांची सेवा करणे एवढेच आले होते. चातुर्वर्ण्याच्या नियमानुसार एक वर्ण दुसऱ्या वर्णाचा व्यवसाय करू शकत नव्हता. प्रत्येक वर्ण आपल्या वर्णाच्या व्यवसायापुरताच सीमित होता. चातुर्वर्ण्याचा चवथा नियम शिक्षणाचा अधिकाराशी संबंधित होता. चातुर्वर्ण्यप्रणीत समाज संरचनेत ब्राम्हण, क्षत्रिय आणि या त्रैवर्णीकांनाच शिक्षणाचा अधिकार होता. शुद्रांना शिक्षणाचा अधिकार नाकारण्यात आला होता. चातुर्वर्ण्य प्रणालीने फक्त शुद्रांनाच शिक्षणाचा अधिकार नाकारला नव्हता तर या प्रणालीने स्त्रियांनाही, ब्राम्हण, क्षत्रिय आणि वैश्य वर्णातील स्त्रियांनाही शिक्षणाचा अधिकार नाकारला होता. चातुर्वर्ण्य व्यवस्थेचा पाचवाही नियम होता. या नियमानुसार मनुष्य जीवन चार आश्रमात विभागले होते. प्रथम आश्रम 'ब्रम्हचर्य', द्वितीय आश्रम 'गृहस्थाश्रम', तृतीय आश्रम 'वानप्रस्थाश्रम' आणि चतुर्थ आश्रम 'सन्यास' या नावाने संबोधिले जात होते. प्रथम आश्रमाचा हेतू अध्ययन आणि शिक्षण हा होता. दुसऱ्या आश्रमाचा हेतू वैवाहिक जीवन जगणे हा होता. तिसऱ्या आश्रमाचा हेतू गृहस्थाचा तपस्वी जीवनाशी परिचय हा होता. चवथ्या आश्रमाचा हेतू मनुष्याला ईश्वराचा शोध घेऊन त्याच्याशी एकरूप होण्यासाठी समर्थ बनविणे हा होता. या चारही आश्रमाचे लाभ फक्त श्रेष्ठ त्रैवर्णीक पुरषांनाच प्राप्त होते. प्रथम आश्रम स्त्री शुद्रांना प्रतिबंधित होता. तसेच चवथा आश्रमही स्त्री शुद्रांना प्रतिबंधित होता. असे होते चातुर्वर्ण्यप्रणीत समाजरचनेचे दिव्य स्वरूप. ब्राम्हणांनी या नियमांना आदर्शवादात परिणत केले. त्यांनी या व्यवस्थेत कोठेही छिद्र राहणार नाही, या व्यवस्थेला कोठूनही तडा जाणार नाही असा कडेकोट बंदोबस्त केला होता. ब्राम्हण दर्शनाचा चवथा सिद्धांत म्हणजे 'कर्मवादाचा सिद्धांत' हा आत्म्याच्या संसरणाच्या सिद्धांताचाच एक भाग होता. 'नवीन जन्मात नवीन शरीरात आत्म्याचे संसरण कसे होते' या प्रश्नाचे उत्तर या कर्मवादाच्या सिद्धांतात आहे. ब्राम्हण्य दर्शन या प्रश्नाचे उत्तर असे देते की, 'हे माणसाच्या पूर्वजन्मीच्या कर्मावर अवलंबून आहे.' दुसऱ्या शब्दात हा त्याच्या गत जन्मीच्या कर्माचा परिणाम होय.

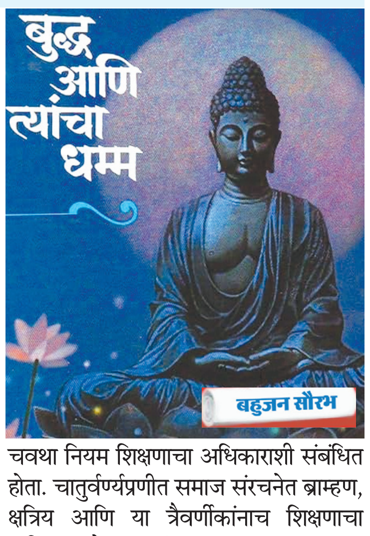

शारदा पाटील मोटघरे
मो. 8010763645

ब्राम्हणवादाच्या पहिल्या सिद्धांतास बुद्धांचा तीव्र विरोध होता. त्यांनी 'वेद निर्दोष आहेत आणि वेदांच्या अधिकाराला कोणालाही आव्हान देता येणार नाही' याला नकार दिला. त्यांच्यामते निर्दोष असे काहीही असत नाही. प्रत्येक बाब ही पुनर्विचारासाठी आणि पुनपरिक्षणासाठी खुली असली पाहिजे. जेव्हाही पुनर्विचाराची आणि पुनपरिक्षणाची गरज भासेल तेव्हा ते झालेच पाहिजे. मनुष्यमात्राला सत्य आणि यथार्थ सत्याचे ज्ञान झालेच पाहिजे. मनुष्याकरीता विचार स्वातंत्र्य प्रथम आणि अत्यंत महत्त्वाचे आहे आणि बुद्धांना विश्वास होता की, विचारस्वातंत्र्य हा सत्याचा शोध घेण्याचा मार्ग होय. वेद निर्दोष आहेत हे म्हणणे म्हणजे विचार स्वातंत्र्याला पूर्णपणे नाकारणे होय. याच कारणास्तव त्यांना ब्राम्हणी दर्शनाचा हा सिद्धांत अतिशय अप्रिय होता. त्यांचा ब्राम्हणी दर्शनाच्या दुसऱ्या सिद्धांतालाही तेवढाच घोर विरोध होता. यज्ञाचे काही औचित्य आहे हे बुद्धांना मान्य होते. पण त्यांनी खरा यज्ञ आणि खोटा यज्ञ यात भेद केला. दुसऱ्यांच्या कल्याणासाठी केलेला स्वत्याग म्हणजेच खरा यज्ञ. बुद्धांच्या मते, स्वकल्याणासाठी प्राण्यांचा बळी देऊन, त्यांची यज्ञात आहुती देऊन ईश्वराला प्रसन्न करण्यासाठी केलेला यज्ञ हा खोटा यज्ञ होय. ब्राम्हणांचे यज्ञ हे पशुंचे बळी देऊन ईश्वराला प्रसन्न करणारे यज्ञ होते.

अशा यज्ञाचा बुद्धांनी खोटे यज्ञ म्हणून धिक्कार केला. आत्म्याच्या मुक्तीसाठी जरी असे यज्ञ होत असतील तरीही बुद्धांनी त्यांचा धिक्कारच केला. अश्या यज्ञांचा विरोध करणारे ब्राम्हणांचा धिक्कार करताना असे म्हणत की, 'पशुंचा बळी देऊन जर स्वर्गात जाता येते तर, पित्याचा बळी का दिला जाऊ नये? पित्याचा बळी देऊन त्वरित स्वर्ग प्राप्त होऊ शकेल. बुद्धांनी या दृष्टिकोनाचे मनःपूर्वक स्वागत केले. चातुर्वर्ण्याचा सिद्धांत बुद्धांना जेवढा तिरस्करणीय वाटत होता. तेवढाच यज्ञाचा सिद्धांत त्यांना त्याज्य वाटत होता. ब्राम्हणवादप्रणीत चातुर्वर्ण्याधिष्ठित समाजरचना बुद्धांना स्वाभाविक वाटत नव्हती. त्यांना या वर्णाश्रीत व्यवस्थेचे स्वरूप सक्तीचे आणि नियमबाह्य असे वाटत होते. त्यांनाही समाजव्यवस्था एखाद्या आदेशानुसार प्रस्थापित वाटत होती. ते एका मुक्त समाजव्यवस्थेच, स्वतंत्र समाजरचनेच पक्षधर होते. ■ ■

बोधीसत्व ज्ञानोदय बुद्ध विहार

दक्षिण, ईमामवाडा, नागपूर. विहारामध्ये सायंकाळी नियमित वंदना, पौर्णिमा उत्सव, वर्षावास, धम्मचक्र प्रवर्तन दिन, बुद्ध, फुले, शाहू, आंबेडकर, सम्राट अशोक, यांच्या जयंतीनिमित्त कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. वसाहती मध्ये श्रमिक कामगार राहत आहेत. सर्वांनी एकत्र येऊन 1981 ला विहाराची निर्मिती करून भंते ससाई, यांचे हस्ते उद्घाटन करण्यात आले आहे. समोर पंचशील ध्वज स्थापित केला आहे. विहाराचे व्यवस्थापन महिला मंडळाच्या वतीने करण्यात येत आहे. कुसुम वाघमारे, शिला नरांजे, शोभा गजभिये, कुसुम पाटील, भास्कर वाघमारे, अशोक बागडे, रमेश नरांजे कार्यरत आहेत. कार्यक्रमास नागरिक मोठ्या संख्येने सहभागी होतात.

संवाद मित्र, डी. आर. कांबळे

आंबेडकरी समाजाने कार्यकर्त्यांना जपले पाहिजे : प्रा. संध्या राजुरकर

कार्यकर्त्यांचा सत्कार

नागपूर : पँथर महिला संघटनेच्या वतीने वर-वधू परिचय मेळाव्यात आंबेडकरी आंदोलनातील महिलांचा सत्कार केला. यावेळी दोन सत्रामध्ये हा कार्यक्रम झाला. पहिल्या सत्रामध्ये सुनिता वानखडे यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या सत्कार सोहळ्यात प्रमुख पाहुणे म्हणून प्रा. ओमराज गजभिये (मेहकर), प्रा. अस्मिता दारुडे(हिंगणघाट), वंदना वनकर, अर्चना शेंडे, दैनिक बहुजन सौरभ च्या निवासी संपादक प्रा. संध्या राजुरकर यांची उपस्थिती होती.

यावेळी बोलताना संध्या राजुरकर म्हणाल्या, आज आंबेडकरी आंदोलनातील कार्यकर्त्यांचा सत्कार करुन आपण त्याच्या कार्याचे मूल्यमापन केले आहे. आज चळवळीला जिवंत ठेवायचे असेल तर कार्यकर्त्यांना जगविणे गरजेचे आहे. कार्यकर्त्यांच्या खांद्यावरच आंदोलनाची दिशा ठरत असते. कार्यकर्ता समाजाचा अविभाज्य घटक आहे.

यावेळी उपस्थित पाहुण्यांनी या काळात उपक्रमाबद्दल विधिका मॅरेज ब्यूरोची प्रशंसा केली. या वेळी शिल्पा नागदेवते, माया उके, कांचन देवगडे, डॉ. ऐ. बी गेडाम, देवराव मांडवगण, देशभ्रतार यांचा सामाजिक कार्यात दिलेले योगदान संदर्भाने सत्कार करण्यात आला. यावेळी सत्कार मुर्तीनी सुद्धा सत्काराला उत्तर दिले. दुसऱ्या सत्रात, विधिका मॅरेज ब्यूरोचा वर-वधु मेळावा झाला. छाया कांबळे यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या सत्रात रंजना ढोरे, करुणा मुन, शिला सहारे, अरुणा सुखदेवे, अल्का पाटील यांनी स्त्रियांच्या सामाजिक प्रश्नावर विचार मांडले. यावेळी भावी वर-वधु नी मोठ्या संख्येने हजेरी लावली.

या कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक विधिका मॅरेज ब्यूरोचा संचालिका सुविद्या सातपुते यांनी केले तर दोन्ही सत्राचे संचालन डॉ. सुनंदा रामटेके यांनी केले. तर आभार प्रदर्शन करुणा मुन यांनी केले.

हा कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी हर्षा गोडबोले, वैशाली वाहने, विधिका सातपुते, इंद्रावती रामटेके, सुमेध रामटेके, शीला रामटेके, सम्यक कांबळे, नमामी गोडबोले, वनिता कडु, माया फुलझले, विजया सुटे, सुजाता नारयणे, जया ढेंगरे, प्रिती ढेंगरे, शारदा थुल यांनी विषेश सहकार्य केले.

महत्वाचे

उंटखान्यातील रमाई विहारात वैशाख महोत्सव साजरा

नागपूर : उंटखाना येथील रमाई स्मारक बौद्ध विहारात वैशाख महोत्सव उत्साहात साजरा करण्यात आला. यावेळी पुज्य. भंते महाथेरो शीलाचारा भिक्खूनी, भंते थेरो विनयशिला भिक्खूनी, भंते विशाखा विमुत्ती भिक्खूनी, करूणा शील भिक्खूनी भंते मेत्ताचिता भिक्खूनी, भदंत सुगतानंद महास्थवीर, भंते विजयस्वी, भंते आनंद यांनी बुद्ध वंदना घेऊन धम्म देशना दिली. त्यानंतर भिक्खू संघास संघ दान करण्यात आले. याप्रसंगी भिक्खूनी भंते प्रियदर्शी महास्थवीर, भिक्खूनी विनयशील थेरो व भिक्षू संघ उपस्थित होते. या कार्यक्रमाला रमाई स्मारक बौद्ध विहारच्या अध्यक्षा प्रतिमा मुन, सचिव उषा चंहादे, शालिनी डांगरे, नलिनी वाळ्के, लिला तामगाडगे, सुजाता सुके, विनया गायकवाड, माया काबंळे, सुशिला भित्रे, ललिता चंहादे, सुजाता कोंबाडे, भावना चंहादे, मनिषा साखरकर, स्वप्नील काबंळे, नागसेन वानखेडे, प्रशांत बनसोड, राजेश ढेंगरे, संजय आंभोरे, संघपाल गाणार, संजय मून, अशोक रामटेके, मुकूंद मेंढे व उपासक, उपासिका उपस्थित होते.

महानाट्य कर्मयोगी गाडगेबाबा

अमरावतीला १२ वा आणि सायंटीफिक सभागृह, नागपूर येथे १३ वा सफल प्रयोग

नागपूर : कृती थिएटर ॲण्ड स्पोर्टस अकॅडमी नागपूर तर्फे ‘महानाट्य कर्मयोगी गाडगेबाबांचा’ दि. 16/10/2025 ला अमरावती येथे आणि 18/10/2025 ला सायंटीफिक सभागृह, नागपूर येथे सफल प्रयोग करण्यात आला. वरील दोन्ही प्रयोग सांस्कृतिक कार्य विभाग महाराष्ट्र शासन मुंबईद्वारा आयोजित करण्यात आले होते. या कार्यक्रमाची सुरूवात ‘महाराष्ट्र गान’ या गाण्याने करण्यात आली. महाराष्ट्र राज्याचे सांस्कृतिक कार्यमंत्री आशिष शेलार यांच्या संकल्पनेनुसार संत गाडगेबाबांचा संदेश आणि त्यांचे कार्य प्रत्येक युवा तरूणांपर्यंत पोहोचवण्याच्या उद्देशाने संपूर्ण राज्यभर आयोजित करण्याचा त्यांचा प्रस्ताव आहे.

या नाटकाचे लेखक विठ्ठल घोडे तसेच कलात्मक दिग्दर्शक शितन विश्वंभर दोडके यांनी अपार मेहनतीतून हे नाटक बसविले आहे. गाडगेबाबांनी शुन्यातून विश्व निर्माण करून आपल्या जीवनाचा त्याग करून, घर संसारावर पाणी सोडून लोकांच्या जीवनात अंधश्रद्धेविरूद्ध, दारूविरूद्ध, कुप्रथेविरूद्ध जे हत्यार उचलले, त्यासाठी शब्द अपुरे पडतात. त्यांच्या कार्याने समाज माणसांनी नव्हे तर मोठमोठ्या पुढाऱ्यांनी जसे कर्मवीर भाऊराव पाटील, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, आचार्य प्र. के. अत्रे, मुंबई राज्याचे पहिल मुख्यमंत्री सालीसीटर बाळासाहेब खेर लहानपणी डेबूवर अत्याचार करणारे धनाजी तिडके सावकार देखील प्रभावीत झालेत आणि बाबांना सर्वप्रकारची मदत केली. गाडगेबाबांनी आपल्या जीवनातून दाखवून दिले की स्वतः चिंध्यांचे कपडे घालून समाजसेवा, जागृती करता येते. गाडगेबाबा निरक्षर होते.

हे नाटक एवढे गुंग करून टाकते की उठणारा प्रेक्षक समोर काय होईल या उत्कंठतेत खुर्चीला खिळून राहतो ही या नाटकाची ताकद होय.

या नाटकाचे निर्माते विजय गायगवळी सोबत जवळपास 32 कलाकारांनी भूमिका केल्या.

भाग घेणारे कलावंत - बिस्मार्क भिवगडे, उषा वाचनेकर, अनिल कळमकर, अनवर शेख, ॲड. अनंत घुलाक्षे, अशोक वाचनेकर, अश्विन नाईक, मधुकर आंबेकर, वंश कापसे, विदीशा दोडके, सुनिल दोडके, दिवाकर शिर्के, लिना पाटील, आदित्य कापसे, तन्मय भोयर, देवेन्द्र वानखेडे, रित्वीक मंगाम, हर्षिता पाटने, तमन्ना भोयर, दिशा गायकवाड, इशान धेटे, अशोक गवळी, हिटलर भिवगडे, श्रावण घोडे, प्रविण मेश्राम, राजेश वनकर, अलंकार टेंभूर्णे, भारती टेंभूर्णे.

किशोर बत्तासे - प्रकाश योजना, लालजी श्रीवास - रंग भुषाकार. आणि भरगच्च रसिक मायबापाच्या उपस्थितीत हा प्रयोग सादर करण्यात आला.

चंद्रपूरातील 15 वा बळीराजा महोत्सव साजरा

नागपूर : मागील 14 वर्षापासून नियमितपणे संपन्न होणारा बळीराजा महोत्सव यावर्षीही बलिप्रतिपदेला जिजाऊ लॉन समोरील पटांगणात विविध सामाजिक संघटनाच्या कार्यकर्त्यांच्या मोठ्या संख्येने उपस्थितीत झाला.

यावेळी सत्यशोधक समाजाचे हिराचंद बोरकुटे व माधव गुरनुले, आंबेडकरवादी विचाराचे बंडुजी नगराळे, बहुजन एम्प्लॉयीस फेडरेशनचे अध्यक्ष राजकुमार जवादे, अखिल भारतीय अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीचे जिल्हाध्यक्ष पी. एम. जाधव, मराठा सेवा संघांचे महादेवराव ढुमने, मुन्ना आवळे, सूर्यभानजी झाडे, नामदेवराव मुसळे, जेष्ठ कार्यकर्ते भास्करराव मुन, सेल्फ रिस्पेक्ट मूव्हमेंटचे मुख्य संघटक बळीराज धोटे, सामाजिक कार्यकर्ते कैलास बांबोडकर, भास्करराव सपाट, नवनाथ देरकर कबीरपंथी विज्ञान महाराज ई. नी बळीराजा महोत्सव देशात मोठ्या प्रमाणावर सार्वत्रिकरित्या होण्याच्या निकडीवर मार्गदर्शन केले. सन 2000 ला नागभीड तालुक्यातील डोंगरगाव येथे पहिला बळीराजा उत्सव व बळीराजाचा कपटाने खून करणाऱ्या वामनाचे जाहीर दहन करण्यात आले होते. सन 2011 पासून चंद्रपूर शहरात सेल्फ रिस्पेक्ट मूव्हमेंटच्या वतीने हा सांस्कृतिक उत्सव साजरा करण्यात येतो. यात विविध संघटनाचे कार्यकर्ते उत्साहाने सहभागी होत असतात. यावर्षीही शेकडो कार्यकर्ते सहभागी झाले होते. विदेशी आर्य वामनाचे दहन कोकोडे नामक बालक व मानकर ताईचे हस्ते करण्यात आले.

या प्रसंगी प्रजाहीत दक्ष, संविभागी व लोकप्रिय बळीराजचा जयजयकार करणाऱ्या व कपटी विदेशी आतंकवादी आर्य वामणी प्रवृत्तीचा निषेध करण्यात आला.

यावर्षी देशामध्ये जनतेने ठिकठिकाणी बळीराजा महोत्सवाचे आयोजन केल्या बद्दल सेल्फ रिस्पेक्ट मूव्हमेंटचे मुख्य संघटक बळीराज धोटे यांनी लोकांचे आभार मानले. शेवटी बळीराजाच्या आगमनाचे मिठाई वाटून आनंद साजरा करण्यात आला.

बार्टीच्या कौशल्य विकास प्रशिक्षणाचा अनुसूचित जातीच्या युवकांना लाभ

नागपूर : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर संशोधन व प्रशिक्षण संस्था (बार्टी) च्या कौशल्य विकास प्रशिक्षणाला राज्यातील अनेक नामांकित प्रशिक्षण भागीदारांचा पाठिंबा मिळत आहे. त्यामध्ये सह्याद्री रुरल डेव्हलपमेंट फाउंडेशन, प्रथम एज्युकेशन फाउंडेशन, ब्राईट फ्युचर इंडिया, स्किल टेक साई सर्व्हिस फाउंडेशन, सिम्बायोसिस स्किल्स अँड प्रोफेशनल युनिव्हर्सिटी, महाराष्ट्र उद्योजकता विकास केंद्र (स्र्ह्रश्वष्ठ), इंडो-जर्मन टुल रूम (ढ्ढत्नञ्जक्र), टेक महिंद्रा स्मार्ट अकॅडमी फॉर हेल्थकेअर, खादीग्राम उद्योग महामंडळ, टाटा स्ट्राईव्ह आदी संस्थांचा समावेश आहे. या प्रशिक्षणामुळे अनेक युवकांनी आर्थिक स्वावलंबनाचा मार्ग स्वीकारला आहे. काहींनी लघुउद्योग सुरू केले, तर काहींनी खाद्य प्रक्रिया, संगणक तंत्रज्ञान, हस्तकला, पर्यटन आणि आरोग्यसेवा क्षेत्रात रोजगार मिळवला आहे. बार्टीच्या या प्रयत्नांमुळे युवकांमध्ये सामाजिक जागरूकता, आत्मविश्वास आणि नेतृत्वगुण विकसित होत असून, समाजाच्या प्रगतीत ते सक्रियपणे योगदान देत आहेत. या माध्यमातून सामाजिक समरसता आणि आर्थिक प्रगतीस चालना मिळत आहे. बार्टीच्या प्रशिक्षण योजनांची माहिती आणि प्रवेशप्रक्रिया बार्टीच्या https://www.barti.in/ या अधिकृत वेबसाईटवर उपलब्ध करुन देण्यात आली आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या शिक्षण व कौशल्य विकासाच्या विचारांना मूर्त रूप देण्याचा आमचा प्रयत्न आहे. प्रत्येक युवकाला त्याच्या क्षमतेनुसार योग्य प्रशिक्षण मिळावे, हा आमचा उद्देश आहे. या उपक्रमात सामाजिक न्याय विभागाचे मार्गदर्शन, तसेच प्रशिक्षण भागीदार व प्रशिक्षकांचे सहकार्य लाभत आहे. या संयुक्त प्रयत्नातून राज्यातील अनुसूचित जातींचे युवक अधिक सक्षम, स्वावलंबी आणि सशक्त समाज निर्मितीकडे वाटचाल करीत असल्याची माहिती बार्टीचे महासंचालक सुनील वारे यांच्याकडून देण्यात आली आहे.

पुण्यानुमोदनाचे खर्चाला फाटा देऊन केले पुस्तकाचे प्रकाशन

नागपूर : महाअंनिस उत्तर नागपूरचे अध्यक्ष व कास्ट्राईब भूमी अभिलेख कर्मचारी संघटना म.रा चे कार्याध्यक्ष विभूतीचंद्र गजभिये यांनी आपल्या वडीलांच्या पुण्यानुमोदनाच्या खर्चाला फाटा देत, आंबेडकरी चळवळीवर लिहिलेले ‘संघर्ष दीक्षाभूमी से चैत्यभूमी तक’ या हिंदी ग्रंथाचे प्रकाशन व विमोचन केले व पुस्तकप्रेमींसाठी एक नवा आदर्श समाजापुढे ठेवला. या ग्रंथाचे लेखक आहेत, दलित साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त 87 वर्षीय डॉ. कृष्णकांत डोंगरे, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मिशन हॉल लष्करीबाग नागपूर येथे संपन्न झालेल्या या कार्यक्रमात पुज्य भन्ते आर्य नागार्जुन सुरई ससाई यांच्या हस्ते या ग्रंथाचे प्रकाशन करण्यात आले. या कार्यक्रमाला डॉ. लालसींग मिसाळ, उपसंचालक भूमी अभिलेख, नागपूर प्रदेश, नागपूर हे अध्यक्षस्थानी होते, तर प्रमुख अतिथी म्हणून अशोक सरस्वती बौद्ध, ॲड. हंसराज भांगे, डॉ. अशोक बागुल डीवायएसपी नागपूर, भन्ते धम्मसारथी इ. ज्ञानपीठावर उपस्थित होते. पाहुण्यांच्या स्वागतानंतर सदर ग्रंथाचे विमोचन करण्यात आले. या प्रसंगी बोलतांना अशोक सरस्वती बौद्ध म्हणाले की, सदर पुस्तक म्हणजे पवित्र दीक्षाभूमी पासून चैत्यभूमी पर्यंतच्या बौद्ध समाजाच्या संघर्षाची गाथा असुन स्वतःला बौद्ध समजणाऱ्या प्रत्येक उपासकाने हे जरुर वाचावे. डॉ. अशोक बागुल म्हणाले की, बौद्ध असण्याचा अभिमान बाळगणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीने हे पुस्तक संग्रही ठेवावे. असेच मत कार्यक्रमाचे अध्यक्ष डॉ. लालसिंग मिसाळ यांनी पण व्यक्त केले. कार्यक्रमाचे संचालन ॲड. चव्हाण तर आभार प्रदर्शन विभूतीचंद्र गजभिये यांनी व्यक्त केले. कार्यक्रमाच्या यशस्वितेसाठी दर्शना सहारे, सौरभ धमगाये, अक्षय चवरे, रामभाऊ डोंगरे, आर. एम. कांबळे, सुरेश खडसे, नरेश महाजन, पंकज गाडगे, देवानंद बडगे, दिलीप पाटील, बी. टी. वाहणे, चित्तरंजन चौरे, राजु इंगळे, अरुण ठक्कर, ज्ञानेश्वर ढवळे, मुकूल वासनिक, मनोज सोमकुंवर, निलेश खोब्रागडे, इंजि. गौतम पाटील ई.ने अथक प्रयत्न केले.या कार्यक्रमाला बौद्ध साहित्याचे जाणकार, महिला व आंबेडकरी चळवळीचे कार्यकर्ते मोठ्या संख्येने उपस्थित होते.

येणाऱ्या सर्व स्थानिक निवडणूका एकजुटीने लढणार : रिपब्लिकन लोकशाही मोर्चा!

नागपूर : विविध रिपब्लिकन गट, विविध राजकीय गट, सामाजिक, कामगार संघटनाद्वारा गठीत ‘रिपब्लिकन लोकशाही मोर्चा’द्वारा रविभवन नागपूर येथे विविध रिपब्लिकन गट, सामाजिक, कामगार, राजकीय संघटनाचे प्रतिनिधीची महत्वाची सभा जेष्ठ आंबेडकरी नेते जनार्दन मुन यांचे अध्यक्षतेखाली, आणि जेष्ठ रिपब्लिकन नेते व आंबेडकरी विचारक विनायकराव जामगडे, कामगार नेते अरुण गाडे, जेष्ठ रिपब्लिकन नेते घनश्याम फुसे, आदिवासी एम्प्लॉईज फेडरेशनचे केंद्रीय अध्यक्ष प्रा. मधुकर उईके माजी सनदी अधिकारी किशोर गजभिये, प्रखर आंबेडकरी विचारक व रिपब्लिकन नेते दिनेश अंडर सहारे, कॉम्रेड राजेंद्र साठे, संभाजी ब्रिग्रेडचे प्रताप पटले, संविधान परिवारचे प्रा. राहुल मुन, काम्रेड राजेंद्र साठे, रिपब्लिकन नेते ॲड. भीमराव कांबळे, राष्ट्रीय संयुक्त मोर्चाचे संजय रामटेके, कास्ट्राईब महासंघाचे प्रा. एम. एस. वानखेडे, श्यामराव हाडके, राष्ट्रीय आंबेडकरी प्रबोधनकार अनिरुद्ध शेवाळे, प्रकाश बौद्ध, रिपब्लिकन पार्टी इंडिया, युवा अध्यक्ष अमोल वानखेडे, अनिल भांगे, श्रीकांत माळवी, सुगत रामटेके, संजय अंभोरे, रवि पोथारे, राजेश ढेंगरे, गोपी भगत यांचे प्रमुख उपस्थितीत झालेल्या सभेत देशातील अराजक स्थिती, मागासवर्गीयावर होणारे अन्याय, कसे सहन करायचे? शिक्षण, रोजगार, सुरक्षा अनेक प्रश्न आहेत, सर्वोच्च न्यायालयाचे न्यायाधीशावर होणारा हल्ला ही चेतावणी आहे, म्हणून बहुजनांनी संघटित व्हावे व येणाऱ्या सर्व स्थानिक जिल्हा परिषद/नगर पंचायत/नगर परिषद नगर पालिका/महानगर पालिका निवडणूक एकास एक उमेदवार देऊन रिपब्लिकन राजकीय ताकद निर्माण करणे काळाची गरज आहे. यासाठी सर्व आंबेडकरी, आदिवासी ओबीसी, बंजारा, अल्पसंख्यांक यांनी एकत्र येणे काळाची गरज असल्याचे मत वक्त्यांनी याप्रसंगी व्यक्त केले.

या सभेत सर्व पुरोगामी सामाजिक, कामगार, संघटना यांना सोबत घेऊन सर्व रिपब्लिकन गट यांचेसोबत चर्चा करून एकमेकांच्या सहकार्याने येणाऱ्या जिल्हा परिषद, पंचायत, नगर परिषद, नगरपालिका व महानरपालिका निवडणूक एकजुटीने लढवावी जे येतील त्यांना सोबत घ्यावे. आज गठबंधनचा जमाना आहे. बलाढ्य पक्ष सुद्धा गठबंधन करतात. जर एखादा राष्ट्रीय पक्ष, सरकार पक्षातील पक्ष सोडून गठबंधन करण्यास तयार असतील तर त्यांना सोबत घेऊन निवडणूक लढवावी व रिपब्लिकन चळवळ बळकट करावी. जनतेने एकजूट व्हावे असे वक्त्यानी विचार व्यक्त केले. अरुण गाडे यांनी विस्तृत भूमिका विषद केली. याप्रसंगी केंद्रीय समिती गठीत करण्यात आली. अरुण गाडे, जनार्दन मुन, घनश्याम फुसे, प्रा. मधुकर उईके, काम्रेड राजेंद्र साठे, दिनेश अंडरसहारे, प्रा. एम.एस. वानखेडे, प्रताप पटले, अनिरुद्ध शेवाळे, प्रा. जावेद पाशा, प्रा. रमेश पिशे. मार्गदर्शक विनायक जामगडे, अमृत गजभिये आहेत, असे एस.एस. राठोड यांनी सांगितले आहे.

निधन वार्ता

धरमदास अकडूजी डोंगरे

नागपूर : कृष्णालीला अपार्टमेंट-2, आदर्श कॉलनी नारा रोड, उत्तर नागपूर येथील रहिवासी धरमदास अकडूजी डोंगरे वय 92 वर्षे, यांचे दि. 27 ऑक्टोबर 2025 सकाळी 6 वाजता आकास्मिक निधन झाले. त्यांचा अंतिम संस्कार नारा घाट उत्तर नागपूरला करण्यात आला.

अजूनही सत्कार्य करणारे लोक आहेत : डॉ. एम.एस. जांभुळे

नागपूर : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची चळवळ काही निष्ठावंत कार्यकर्त्यांच्या सहकार्यामुळे चक्री वादळासारख्या वेगाने संपूर्ण भारतभर पसरली. वामन कर्डक यांनी त्यांच्या गीतात म्हटले आहे, ‘भीमा, तुझ्या मताचे जर पाच लोक असते, तर तलवारीचे त्याचे टोक न्यारे असते.’ ध्येय स्पष्ट असेल आणि सहकारी निष्ठावान असतील तर कोणतेही काम अशक्य नसते, हे मला एका छोट्या अनुभवाने समजले.

आमचे मित्र के.आर. साळवे, औरंगाबाद येथे राहतात. ते नाबार्ड येथे वरिष्ठ व्यवस्थापक होते. अहमदाबादमध्ये आम्ही अनेक सामाजिक कार्ये एकत्र केली. त्यांनी जळगाव-सपकाळ (जालना जिल्हा) येथे चार एकर जागा घेऊन एक विशाल स्तूप उभारण्याचे काम सुरू केले आहे. तेथे त्यांनी वर्षावास समापन कार्यक्रम आयोजित केला आणि मला ‘संविधान जागर’ हे लघुनाट्य सादर करण्याची विनंती केली. त्या अनुरोधानुसार 22 ऑक्टोबर 2025 रोजी कार्यक्रम ठरवण्यात आला. मधल्या काळात आमचे मित्र एस. झेड. जाधव, जे अहमदाबादमध्ये आमच्यासोबत होते आणि सध्या खामगावमध्ये स्थायिक झाले आहेत, त्यांची प्रकृती बरी नसल्याचे समजले. त्यामुळे मी त्यांना भेटायला गेलो. त्यांना सांगितले की जळगाव सपकाळ येथे 22 ला कार्यक्रम आहे, तर 21 ऑक्टोबरला खामगावमध्ये शक्य होईल का? त्यांनी तत्काळ लोकांशी संपर्क करून होकार दिला. आंबेडकर नगर, खामगाव येथे आम्ही भेट दिली आणि कार्यक्रम निश्चित झाला. औरंगाबाद हे सपकाळजवळ असल्याने मी जाधव साहेबांचे जावई प्रा. संजय खरात, जे सामाजिक कार्यकर्ते आहेत, त्यांच्याशी संपर्क साधला आणि 23 ऑक्टोबर 2025 रोजी संविधान जागर नाट्य सादर करण्याबद्दल कळविले. त्यांनी तारंगण कॉलनी येथे बैठक घेऊन दोन दिवसांनी होकार दिला.

मी संविधान जागर नाट्य सादर करणाऱ्या सहकाऱ्यांना सर्व कार्यक्रमांची माहिती दिली आणि सर्व खर्च स्वतःच्या योगदानातून करायचा आहे, हेही सांगितले. प्रा. भीमराव गायकवाड, मंगला जांभुळे, नंदा पंचभाई, जया कलीहारी, मनिषा मुनघाटे, सुनंदा गायकवाड, वंदना धनविजय, संध्या वारके व प्रा. पुष्पा सोमकुवर यांनी तयारी दर्शवली. 21 ऑक्टोबर 2025 रोजी आम्ही खामगावला पोहोचलो. इंदिरा नगर येथील अशोक युवक मंडळाचे मंगेश वाकोडे, प्रदीप हिरोळे, कळसकर, गावरगुरु, धुरंदर आणि जाधव यांच्या सहकार्याने रात्री लघुनाट्याचे आयोजन झाले. दिवाळी असूनही लोकांनी उत्कट प्रतिसाद दिला. राहण्याची आणि जेवणाची व्यवस्था जाधव व त्यांची मुलगी प्रिती यांनी उत्कृष्टपणे केली. दुसऱ्या दिवशी, 22 ऑक्टोबर 2025 रोजी जळगाव सपकाळ येथे वर्षावास समापन कार्यक्रमात भिक्खू संघाची देशना ऐकण्याचा योग आला. अतिशय रम्य वातावरणात ‘संविधान जागर’चा 138 वा प्रयोग रंगला. त्या रात्री आम्ही तारंगण कॉलनी, औरंगाबाद येथे प्रा. डॉ. संजय खरात व त्यांची पत्नी मनिषा यांच्या घरी मुक्काम केला. कोणतीही हीच-कीच न करता त्यांनी प्रेमाने आमची आदरातिथ्य केले. 23 ऑक्टोबर 2025 रोजी डॉ. हर्षदीप कांबळे यांच्या सहकार्याने उभारलेल्या लोकुत्तरा बुद्ध विहारास भेट दिली. धम्मपालो भंते यांच्या सान्निध्यात वंदना झाली. त्यांनी संविधान जागर लघुनाट्याचे आयोजन करावे अशी इच्छा व्यक्त केली व आम्ही त्यास मान्यता दिली.

यानंतर बीबी का मकबरा, पवनचक्की, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर विद्यापीठ, मिलिंद कॉलेज, बुद्ध लेण्या आदी ऐतिहासिक स्थळांना भेट देण्याचा योग आला. जीवन सार्थक झाल्याची भावना मनात दाटली. त्याच रात्री 139 वा नाट्यप्रयोग तारंगण कॉलनी येथे संपन्न झाला. मराठा, शिवसेना कार्यकर्ते आणि बौद्ध समुदायाचे सदस्य उपस्थित होते. सर्वांनी नाटकाची प्रशंसा केली. प्रा. डॉ. संजय खरात यांच्या आयोजन कौशल्याचे कौतुक शब्दांत मावेना.

संजय वानखेडे, राऊत, गवई, विशेषतः मनिषा खरात यांनी सर्वांच्या जेवण-राहण्याची प्रेमाने व्यवस्था केली. जाधव यांनी आपल्या मुलांना सामाजिक संस्कार दिल्यामुळेच त्यांची मुलगी प्रिती, सून दिशा, मुलगा विनय आणि जाधव बाई यांनी सर्व सभासदांचा आत्मीयतेने सांभाळ केला. सामाजिक कार्यात असे लोक असतील तर कार्यकर्ते जोमाने कार्य करू शकतात, असा मला पूर्ण विश्वास आहे. माझ्यासोबत सहकार्य करणाऱ्या संपूर्ण टीमचे मी मनःपूर्वक आभार मानतो. या सर्वांच्या सहकार्याने आतापर्यंत 139 प्रयोग झाले असून, 140 वा प्रयोग बनर्जी ले-आउट गार्डन येथे 2 नोव्हेंबर 2025 रोजी होणार आहे.

PROPERTY FOR SALE

Prime Land with Construction for Sale

Wela (Hari), Shankarpur Road, Nagpur (Gramin)

Perfect for Educational Institutions:
Area 0.46 hectares (50,000 Sq. Ft) with construction around 35000 Sq. Ft., Ideal for Schools, College, Training Center, Residential Tution College, Hotel, Hostel, Ambusman Park

Contact : Sulay 9860361121

बहुजन सौरभ प्रकाशक, संपादक, मालक, मुद्रक सिध्दार्थ जीवन कांबळे यांनी देश प्रेस पब्लिकेशन, E-30/2, इंडस्ट्रीयल एरिया, सोनेगाव (सीम), हिंगणा, एम.आय.डी.सी., नागपूर - 440016 येथे मुद्रित केले व 9/2, स्वराज कॉलनी, मेडिकल कॉलेजच्या मागे, नागपूर-440027, येथे प्रकाशित केले. RNI No. MAHMAR 2020/84035 Printed, Owner by Siddharth Jiwan Kamble, Publisched at 9/2 Swaraj Colony, Behind Medical College, Nagpur 440027, Printed at M/S Desh Publication, E-30/2, Industrial Area, Sonegaon (SEEM), Hingna, MIDC, Nagpur-440016, Editor Siddharth Jiwan Kamble Email: bahujansaurabh@gmail.com Mobile: 9422860648